

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

Кафедра полоністики і перекладу

На правах рукопису

ПОГОНЮК НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА

**ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У
ПОЕМІ «ПАН ТАДЕУШ» АДАМА МІЦКЕВИЧА**

Спеціальність: 035 Філологія

Освітньо–професійна програма: Мова та література (польська). Переклад

Робота на здобуття освітнього ступеня „Магістр”

Науковий керівник:
ЯРУЧИК ОЛЬГА БОРИСІВНА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри полоністики і
перекладу

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри полоністики і перекладу

від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

проф. С.В.Сухарєва _____

ЛУЦЬК – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТВОРЧІСТЬ АДАМА МІЦКЕВИЧА В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЕПОХИ РОМАНТИЗМУ.....	7
1.1. Становлення Адама Міцкевича як поета: біографічні аспекти та вплив історичних подій.....	7
1.2. Польська література ХІХ століття: ключові тенденції романтизму та місце в ній А. Міцкевича.....	10
1.3. Передумови створення поеми «Пан Тадеуш»: історичний контекст та авторські мотиви.....	14
РОЗДІЛ ІІ. АНАЛІЗ ПОЕМИ «ПАН ТАДЕУШ» : ОБРАЗИ, МОТИВИ ТА СИМВОЛІКА.....	23
2.1. Роль головних героїв поеми у розкритті теми історичної пам'яті та національної ідентичності.....	23
2.2. Мотиви природи, побуту та традицій у творі.....	29
2.3. Символіка конфліктів і єдності в поемі: відображення епохи романтизму.....	33
РОЗДІЛ ІІІ. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПОЕМІ «ПАН ТАДЕУШ»: СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.....	42
3.1. Історична пам'ять як основа національної ідентичності: аналіз ключових епізодів.....	42
3.2. Вплив романтизму на формування ідентичності в поемі «Пан Тадеуш»: порівняльний аспект з тогочасними творами у світовій літературі.....	47
3.3. Рецепція поеми А.Міцкевича «Пан Тадеуш» в Україні та світі.....	52
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Багатогранний художній простір творчості Адама Міцкевича, насичений символічними образами, історичними алюзіями та світоглядною проблематикою, упродовж тривалого часу перебуває в полі зацікавлення літературознавців і дослідників культури. Міцкевич постає як ключова постать польського романтизму, чия літературна спадщина вирізняється не лише естетичною довершеністю, а й глибоким осмисленням історичного досвіду народу. У поетичних та епічних творах митця, зокрема в поемі «Пан Тадеуш», простежується складна система образів, через яку актуалізуються проблеми історичної пам'яті, національної самосвідомості та колективної ідентичності.

Як провідний представник романтичної традиції, Адам Міцкевич у своїй творчості репрезентував ідейні та естетичні пошуки доби, водночас зробивши вагомий внесок у формування літературної моделі збереження національної пам'яті в умовах бездержавності. Його твори слід розглядати не лише як зразки високої художньої майстерності, але й як концептуальне осмислення ролі історичного минулого у формуванні національної ідентичності, значення культури як чинника самоусвідомлення спільноти та впливу літератури на суспільні процеси.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростаючим інтересом до проблем історичної пам'яті та національної ідентичності в умовах сучасних трансформацій культурного простору Східної Європи. Поема Адама Міцкевича «Пан Тадеуш» (1834) є не лише вершиною польського романтизму, а й ключовим текстом, у якому перетинаються індивідуальна ностальгія, колективна травма втрати державності та мрія про відродження нації. У

контексті української рецепції твір набуває особливого значення: перекладений Максимом Рильським (1948–1955), він став частиною вітчизняного культурного канону, впливаючи на формування уявлень про спільне історичне минуле Польщі та Литви-Білорусі-України. Дослідження механізмів конструювання національної ідентичності через літературний текст дозволяє розкрити універсальні моделі збереження історичної пам'яті в умовах політичного бездержав'я.

Методологічна база дослідження. У західному літературознавстві окремі аспекти творчості Адама Міцкевича осмислено в критичних студіях, зібраних під редакцією Гарольда Блума [26]. Теоретичні підходи до аналізу історичної та культурної пам'яті, релевантні для інтерпретації романтичних текстів, сформульовані в працях Івони Ірвін-Зарецької [39]. В українському літературознавстві поема «Пан Тадеуш» переважно інтерпретується крізь призму її канонічного перекладу Максима Рильського [16]. Історико-меморіальний контекст твору може бути осмислений у світлі підходів Тімоті Снайдера [52]. Поетика та ідейно-художні особливості творчості Міцкевича проаналізовані у працях Тадеуша Фолейєвського [35], тоді як біографія та літературна спадщина поета ґрунтовно досліджені польськими літературознавицями Ядвігою Цаховською [32] та Марією Яніон [40], які репрезентують класичні й модерні підходи до осмислення польського романтизму.

Об'єкт дослідження – поема Адама Міцкевича «Пан Тадеуш» у контексті польської романтичної літератури.

Предмет дослідження – образно-символічна система твору як механізм конструювання історичної пам'яті та національної ідентичності.

Мета нашого дослідження – дослідити та проаналізувати особливості художньої репрезентації історичної пам'яті й національної ідентичності в поемі Адама Міцкевича «Пан Тадеуш» у зв'язку з біографічними чинниками, ідейно-естетичними засадами польського романтизму та культурно-історичним контекстом епохи.

Досягнення мети передбачає реалізацію комплексу завдань:

- розглянути біографічні передумови створення поеми та визначити вплив історичних подій на формування світогляду Адама Міцкевича;
- охарактеризувати провідні ідейно-естетичні тенденції польського романтизму та окреслити місце творчості А. Міцкевича в літературному процесі першої половини ХІХ століття;
- здійснити аналіз образної системи, мотивів і символіки поеми «Пан Тадеуш» як художніх механізмів репрезентації історичної пам'яті та національної ідентичності;
- проаналізувати особливості сучасної рецепції та інтерпретації поеми в українському й світовому культурному контекстах.

Методами, застосованими у магістерській роботі, стали: описовий, типологічний, зіставний, цілісності та об'єктивності, а також рецептивний аналіз творчості окремого митця на загальному тлі сучасного літературного процесу. Під час дослідження умов написання творів ми використовували біографічний метод. Реконструкція трансформації життєвого матеріалу у його перетворенні в художню дійсність спонукала нас до застосування модельючого методу.

Наукова новизна дослідження: полягає в тому, що вперше комплексно проаналізовано історичну пам'ять і національну ідентичність у поемі «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича із врахуванням нових літературно-критичних досліджень у цьому напрямі.

Теоретичне значення полягає в тому, що матеріали та висновки проведеного наукового дослідження мають важливе значення для подальшого дослідження творчості А. Міцкевича в контексті польського літературного процесу.

Практична значимість магістерської роботи полягає в можливості використання результатів зумовлене можливістю використання її результатів у літературознавчих дослідженнях, під час проведення занять з польської літератури в школах та ЗВО.

Апробація результатів дослідження. Матеріали проведеного нами дослідження апробовані у доповіді під час Фестивалю науки Волинського національного університету імені Лесі Українки (травень 2025 р.) та наукових тезах „Жіночі образи Талимени та Зосі в контексті приватного й національного у поемі Адама Міцкевича «Пан Тадеуш»». Стан і перспективи методики вивчення польської мови у закладах середньої та вищої освіти: зб. тез доповідей; Київ – Луцьк – Варшава, 06–10 жовт. 2025 р. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. С. 248-253.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I ТВОРЧІСТЬ АДАМА МІЦКЕВИЧА В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЕПОХИ РОМАНТИЗМУ

1.1. Становлення Адама Міцкевича як поета: біографічні аспекти та вплив історичних подій

Адам Бернард Міцкевич народився 24 грудня 1798 року в Заоссі поблизу Новогрудка (нині Білорусь) у дрібношляхетській родині, що належала до гербу Порай. Дитинство майбутнього поета пройшло в атмосфері усних переказів про героїчне минуле Речі Посполитої, які стали основою для майбутньої міфологізації Литви в «Пан Тадеуш». Навчання в домініканській школі в Новогрудку (1807–1815) та на історико-філологічному факультеті Віленського університету (1815–1819) сформувало його як інтелектуала, обізнаного з просвітницькою та передромантичною традиціями [34].

Важливим етапом становлення стала участь у таємному товаристві філоMATів (1817–1823), яке поєднувало просвітницькі ідеали з патріотичним вихованням молоді. Арешт Адама Міцкевича восени 1823 року та подальше заслання до глибини російської імперії стали одним із найтрагічніших періодів його життя. У зв'язку з діяльністю в таємних студентських організаціях у Віленському університеті — насамперед у товаристві філоMATів — польський поет потрапив у поле інтересів царських каральних структур, які розглядали такі об'єднання не як освітні й культурні, а як потенційно політичні й небезпечні для імперського порядку. Це призвело до арешту Міцкевича та кількох його однодумців, після чого його позбавили можливості продовжувати звичне життя та творчість у рідних краях.

Офіційне вигнання з Вільна та примусове переміщення спочатку до Санкт-Петербурга, а потім до Москви, Одеси та інших регіонів імперії засвідчили, що російський уряд цілеспрямовано прагнув ізолювати поета від польського й ліберального культурного середовища, у якому він формувався. Така політика, характерна для репресивної системи, значно ускладнила йому

доступ до широких літературних дебатів і водночас поставила під загрозу його національні й культурні орієнтири.

Хоча під час перебування в росії Міцкевич познайомився з низкою представників російської та польської інтелектуальної еліти, ці контакти не могли компенсувати глибокої травми, завданої примусовою ізоляцією та відривом від батьківщини. Міцкевич добре усвідомлював, що його заслання не було випадковістю, а стало частиною імперської стратегії придушення польського національного руху та контролю над освіченою молоддю, яка могла становити загрозу для російської влади.

Сам факт арешту й вигнання мав не лише особистісний, але й глибокий політичний і культурний резонанс. Він окреслив для Міцкевича рамки подальшої творчої й громадянської позиції, загострив сприйняття ним імперської влади як сили, що руйнує народну ідентичність і пам'ять, та сформував у нього критичне ставлення до Російської імперії як до системи, що прагне підкорити й асимілювати інші нації.

Еміграція до Парижа після Листопадового повстання 1830–1831 рр. позначила перехід від романтичного бунтарства до філософської рефлексії. Як зазначає Р. Корецький: *«Пан Тадеуш» став не лише ностальгічним портретом втраченої батьківщини, а й політичним маніфестом, що закликав до єдності розпорошеної еміграції»* [44, с. 456].

Історичний контекст поділів Речі Посполитої (1772, 1793, 1795) сформував у Міцкевича уявлення про Польщу як жертву європейської політики, що знайшло відображення в концепції месіанізму. У «Книгах народу польського і паліgrimства польського» (1832) поет проголосив: *«Бо Польща воскресне, і воскресне весь світ»* [49, с. 23]. Цей мотив пронизує «Пан Тадеуш», де образ Литви 1811–1812 рр. постає як ідеалізований простір національної гармонії перед катастрофою [51].

Біографічні обставини створення поеми в Парижі 1832–1834 рр. були складними: фінансова скрута, розчарування в результатах повстання, хвороба дружини Целіни. Водночас саме емігрантське середовище (коло А. Тов'янського, Ю. Словацького) стимулювало працю над твором [27]. Як свідчить лист до А. Е. Оди́нця від 12 березня 1832 р., Міцкевич планував: *«описати Литву так, як вона була в моїй пам'яті»* [30, с. 289].

Вплив історичних подій на поета простежується на всіх рівнях творчості. Участь у підготовці повстання 1830 р. та поразка сформували уявлення про циклічність історії: від занепаду до відродження. Образ Наполеона в поемі – не лише історична постать, а й символ надії на зовнішнє визволення. Водночас ідеалізація шляхетського побуту 1811–1812 рр. стала відповіддю на травму втрати державності [44].

Українські дослідники О. Куницький, І. Плющ акцентують на паралелях між міфологізацією Литви у Міцкевича та козацьким міфом в українській літературі [10; 1]. Обидва наративи слугують механізмами збереження національної ідентичності в умовах бездержав'я.

Спільність цих моделей полягає не лише в ідеалізації минулого, а передусім у специфічному способі художнього осмислення історичного досвіду, за якого простір (Литва у Міцкевича, Україна козацької доби в українській традиції) набуває статусу символічної батьківщини, позбавленої реальних політичних меж, проте наділеної потужним ідентифікаційним потенціалом.

Міфологізований образ Литви в поемі «Пан Тадеуш» функціонує як носій колективної пам'яті, у межах якої зберігаються уявлення про втрачений соціальний лад, систему цінностей і культурні практики шляхетської спільноти. Подібну функцію в українській літературі виконує козацький міф, що репрезентує ідеал свободи, автономії та історичної суб'єктності. В обох випадках художній текст стає простором символічної реконструкції минулого,

де історична реальність зазнає свідомого переосмислення й упорядкування відповідно до потреб національної пам'яті.

Зіставлення міфологізації Литви у Міцкевича та козацького міфу в українській літературі дає підстави розглядати поему «Пан Тадеуш» не лише як твір польського національного канону, а і як частину ширшого східноєвропейського культурного процесу, у межах якого література виконує компенсаторну функцію – зберігає історичну пам'ять і підтримує національну ідентичність за відсутності власної державності.

Таким чином, біографія А. Міцкевича постає як синтез особистих переживань і колективної травми польського народу, спричиненої втратою державності та репресивною політикою імперської влади. Арешт, заслання й вимушена еміграція не лише визначили життєвий шлях поета, а й істотно вплинули на формування його історичного мислення та художньої стратегії. В умовах політичної ізоляції та позбавлення національного суверенітету творчість Міцкевича набуває виразної функції збереження й трансляції колективної пам'яті, де література заміщує відсутні інститути державності. «Пан Тадеуш» у цьому контексті – не лише літературний твір, а й культурний архів, що зберігає образ втраченої батьківщини для майбутніх поколінь [51].

1.2. Польська література XIX століття: ключові тенденції романтизму та місце Міцкевича в ній

Польський романтизм (1822–1863) сформувався як закономірна відповідь на глибоку політичну та культурну кризу, спричинену зникненням Речі Посполитої з політичної мапи Європи внаслідок трьох поділів наприкінці XVIII століття. Втрата державності, ліквідація національних інституцій, обмеження культурного й освітнього життя з боку держав-окупантів створили

ситуацію, за якої саме література перебрала на себе функції збереження історичної пам'яті та формування національної свідомості. На цьому тлі романтизм у Польщі розвивався не лише як художній напрям, а як цілісна світоглядна й культурна програма, спрямована на підтримку ідентичності спільноти, позбавленої політичного суверенітету.

На відміну від німецького чи англійського романтизму, які формувалися переважно в умовах існування стабільних державних структур і були зорієнтовані на естетичні, філософські або індивідуально-психологічні пошуки, польський романтизм мав чітко виражений національно-визвольний вимір. У польській культурі першої половини XIX століття художнє слово виконувало функцію символічної «публічної сфери», де відбувалося осмислення спільного минулого, поразок і надій на відродження. Саме тому література стала простором колективної самоідентифікації, своєрідним «збірним місцем нації», у якому акумулювалися уявлення про історичну тяглість, моральні цінності та ідеали свободи.

Важливою рисою польського романтизму була його тісна пов'язаність із історичним мисленням та міфологізацією минулого. Звернення до традицій Речі Посполитої, шляхетської культури, локальних просторів (Литви, Мазовії, Волині) набувало не стільки реставраційного, скільки компенсаторного характеру. Умови політичного поневолення зумовили появу особливого типу романтичного наративу, у межах якого минуле постає як джерело моральної легітимації сучасності й водночас як основа для проєкції майбутнього національного відродження. Польський романтизм слід розглядати як явище, де естетичні пошуки нерозривно поєднуються з історичною рефлексією та потребою збереження колективної пам'яті. Як зазначає М. Яніон: *«польський романтизм – це романтизм без держави, але з месіянською місією»* [42, с. 113].

Ключові тенденції польського романтизму можна згрупувати в три основні блоки:

1. **месіанізм** – ідея Польщі як «Христа народів», що страждає за гріхи Європи й воскресне для її спасіння [27];
2. **культ героїчного минулого** – ідеалізація Речі Посполитої до 1772 р. як втраченого раю свободи й толерантності [51];
3. **міфологізація провінції** – перетворення локальних топосів (Литва, Мазовія, Волинь) на символи національної душі [44].

Перший блок – месіанізм – сформувався під впливом філософії Й. Г. Гердера та французького утопічного соціалізму. У «Книгах народу польського...» (1832) Міцкевич проголосив: *«Бо як Христос помер за людство, так Польща померла за свободу»* [49, с. 23]. Цей мотив пронизує всю емігрантську поезію 1830-х рр..

Другий блок – культ минулого – найяскравіше втілюється в історичній прозі та драмі. Ю. Словацького у «Кордіан» (1834) протиставляє ідеалізовану Річ Посполиту сучасному рабству. З. Крашевський у циклі історичних романів (1830–1860) реконструює побут XVII ст. як еталон національної гідності.

Третій блок – міфологізація провінції – став інновацією саме Міцкевича. У «Пан Тадеуш» Литва 1811–1812 рр. постає не як географічний регіон, а як «місце пам'яті», де зберігаються архетипи національної ідентичності. Топоси Сопліцова, Добжина, Новогрудка функціонують як «святі місця» польської культури .

Місце Міцкевича в польському романтизмі визначається трьома аспектами: а) **синтез жанрів**: поема «Пан Тадеуш» поєднує епічну широту, ліричну інтимність і драматичну діалогізацію ; б) **мовна реформа**: створення «польської літературної мови романтизму» на основі діалектів Литви та

Мазовії; в) **політична функція**: перетворення літератури на інструмент національного виховання [27].

Порівняно з Ю. Словацьким, чия творчість тяжіє до метафізичного бунту, Міцкевич у «Пан Тадеуш» пропонує **романтизм гармонії**: конфлікти (заїзд, спір про собак) завершуються примиренням, що символізує майбутню єдність нації [51].

Українські дослідники акцентують на паралелях між міфологізацією Литви у Міцкевича та козацьким міфом у Т. Шевченка. Обидва поети створюють ідеалізований образ «втраченої батьківщини» як компенсаторний механізм у добу бездержавності.

Таблиця 1.1. Порівняння ключових тенденцій польського романтизму

Тенденція	Представники	Основні твори	Вплив на «Пан Тадеуш»
Месіянїзм	А. Міцкевич, Ю. Словацький	«Книги народу...», «Кордіан»	Епілог як політичний маніфест
Культ минулого	Ю. Крашевський, С. Гоцинський	Історичні романи «Канівський замок»,	Ідеалізація 1811–1812 рр.
Міфологізація провінції	А. Міцкевич	«Пан Тадеуш», «Пісня про землю»	Литва як «священний простір»

Отже, польський романтизм XIX століття сформувався в умовах тривалої бездержавності та виконував не лише естетичну, а й виразну націєтворчу функцію. Література стала ключовим простором збереження історичної пам'яті, осмислення колективного досвіду та підтримки національної ідентичності. Провідні тенденції романтизму — месіянізм, культ героїчного минулого та міфологізація локального простору — забезпечували символічну цілісність нації в умовах політичного поневолення.

У цьому контексті творчість Адама Міцкевича посідає центральне місце, оскільки поет не лише узагальнив ідейно-естетичні засади епохи, а й надав їм завершеного художнього втілення. Поема «Пан Тадеуш» постає як синтетичний романтичний твір, у якому поєднуються історична рефлексія, ліричне переживання втрати батьківщини та ідея національної єдності. Міфологізований образ Литви виконує функцію «місця пам'яті», слугуючи компенсаторним механізмом збереження національної самосвідомості.

1.3. Передумови створення поеми «Пан Тадеуш»: історичний контекст та авторські мотиви

Поема «Пан Тадеуш» була створена Адамом Міцкевичем у Парижі впродовж 1832–1834 років, тобто в період, коли поет перебував у вимушеній еміграції після поразки Листопадового повстання 1830–1831 рр. Саме еміграційний досвід став одним із ключових чинників, що визначили як тематичний вибір, так і художню тональність твору. Відірваність від батьківщини, неможливість повернення до рідних місць і усвідомлення тривалості національної катастрофи сприяли зверненню Міцкевича до минулого як до єдиного стабільного простору національного буття.

Паризький період життя поета позначений активною участю в інтелектуальному середовищі Великої еміграції, де література набула статусу головного носія історичної пам'яті та засобу культурної консолідації. В умовах відсутності власних політичних інституцій художній текст виконував

функцію символічного «дому», у межах якого відтворювався втрачений світ. У цьому сенсі «Пан Тадеуш» постає як емігрантський твір не лише за місцем написання, а й за своєю внутрішньою логікою: поема є результатом ретроспективного погляду, сформованого дистанцією та ностальгійною рефлексією.

Еміграційний вимір поеми виявляється насамперед у способі репрезентації часу й простору. Події 1811–1812 років зображуються як завершений, гармонійний світ, відмежований від сучасності поета не лише хронологічно, а й екзистенційно. Така художня стратегія дозволяє Міцкевичу протиставити стабільність і впорядкованість минулого фрагментованому досвіду вигнання. Литва в поемі постає не як реальна територія, а як сконструйований у пам'яті простір, у якому збережено мову, звичаї, соціальні ритуали та систему цінностей шляхетської спільноти.

Звернення до ідилічного образу батьківщини в умовах еміграції не є проявом естетичної втечі від реальності, а слугує формою опору історичному знеособленню. Поема виконує компенсаторну функцію, властиву емігрантській літературі: через художню реконструкцію минулого вона забезпечує тяглість національної пам'яті та підтримує відчуття колективної ідентичності. У цьому контексті «Пан Тадеуш» можна розглядати як підсумковий емігрантський проєкт Міцкевича, у якому особистий досвід вигнання трансформується в універсальний національний наратив. Історичний контекст

Листопадове повстання 1830–1831 рр. завершилося катастрофічною поразкою, що призвела до масової еміграції польської інтелігенції (т. зв. Велика еміграція). За оцінками, до Франції виїхало близько 9 тис. осіб, серед яких – Міцкевич, Словацький, Красінський [27]. Умови еміграції – бідність, політична ізоляція, репресії царського уряду – створили атмосферу відчаю, але водночас стимулювали пошук нових форм національного самовираження [51].

Як зазначає Роман Коропецький, поема «Пан Тадеуш» від початку була задумана Адамом Міцкевичем як своєрідний «літературний акт опору асиміляції», спрямований на збереження національної пам'яті в умовах тривалої бездержавності та еміграції [44]. У цьому сенсі твір виходить за межі суто художнього нарративу й набуває функції культурного архіву, покликаного зафіксувати уявний образ батьківщини для тих поколінь поляків, які були позбавлені безпосереднього досвіду життя на рідній землі. Поема не лише відтворює простір, звичаї та соціальні ритуали шляхетського світу, а й кодифікує систему цінностей, що мала забезпечити тяглість національної ідентичності поза межами політичної реальності.

Вибір історичного періоду 1811–1812 років є концептуально вмотивованим і тісно пов'язаним із колективними очікуваннями польського суспільства початку XIX століття. Це був час, коли наполеонівська кампанія проти Російської імперії породила надії на відновлення польської державності в союзі з Францією, а постать Наполеона сприймалася як потенційний гарант політичного визволення. Саме тому в поемі цей період постає як момент історичної напруги, коли майбутнє ще видається відкритим, а поразка не є остаточною.

Образ Наполеона в «Пані Тадеуші» функціонує не лише як відображення конкретної історичної особи, а як символічна фігура «зовнішнього визволителя», на якого проєктуються колективні сподівання та страхи [51, с. 167]. Його присутність у поемі опосередкована, однак наповнена глибоким історіософським змістом: наполеонівська надія виявляється крихкою й зрештою зруйнованою, що зумовлює формування травматичного досвіду в національній свідомості. Цей досвід, однак, не призводить до повного заперечення ідеї визволення, а радше переводить її в площину культурного й морального самозбереження.

«Пан Тадеуш» постає як текст, у якому історична пам'ять поєднується з еміграційною рефлексією, а художній наратив виконує функцію опосередкованого осмислення національної поразки. Поема фіксує момент останньої великої надії на політичне відродження та водночас трансформує цю надію в культурний ресурс, що дозволяє зберегти ідентичність у ситуації втрати державності.

Біографічні обставини. У 1832 р. Міцкевич переживав глибоку особисту кризу:

- фінансова скрута – поет жив на мізерну стипендію від французького уряду;

- хвороба дружини – Целіна Шимановська страждала на психічне захворювання, що ускладнювало побут;

- розчарування в політичній діяльності – провал повстання та розкол у таборі еміграції (між консерваторами та демократами).

У листі до А. Е. Одицеца від 12 березня 1832 р. Міцкевич писав: *«Мені хочеться описати Литву так, як вона була в моїй пам'яті, – з її лісами, полями, звичаями, людьми... Щоб хоч у слові зберегти те, що зникає»* [30, с. 289]. Цей намір став основою для створення ностальгічного епосу, де індивідуальна пам'ять поета перетворюється на колективну пам'ять нації.

Літературно-естетичні мотиви. У поемі «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві» Адам Міцкевич свідомо відходить від моделі романтичного бунтарства, характерної для його ранньої творчості, зокрема для драматичної поеми «Дзяди» та історико-романтичної повісті «Конрад Валленрод». Якщо в цих творах домінують мотиви конфлікту між особистістю й історією, трагічного розламу між моральним обов'язком і політичною необхідністю, то в «Пані Тадеуші» поет пропонує іншу естетичну парадигму, яку дослідники визначають як романтизм гармонії.

Як зазначає польський літературознавець Яцек Олехновський, «Пан Тадеуш» постає як «епос примирення», у якому драматичні й побутові конфлікти не загострюються до рівня трагічної неминучості, а знаходять розв'язання через відновлення соціальної та моральної єдності спільноти [51]. Сюжетні колізії – наїзд, суперечка за право власності, спір про собак, дуель – мають не руйнівний, а радше випробувальний характер, слугуючи засобом виявлення прихованих суперечностей усередині шляхетського середовища. Їхнє примирливе завершення символізує можливість подолання розбрату заради вищої мети – національної консолідації.

Такий естетичний вибір Міцкевича не є випадковим і тісно пов'язаний з еміграційним контекстом створення поеми. Перебуваючи поза межами батьківщини, поет відмовляється від риторики радикального протесту на користь художньої реконструкції цілісного світу, у якому конфлікт не знищує соціальний лад, а інтегрується в нього як елемент історичного досвіду. У цьому сенсі «Пан Тадеуш» репрезентує зрілий етап творчості Міцкевича, коли література перестає бути лише інструментом бунту й набуває функції морального й культурного примирення.

Літературно-естетична стратегія поеми полягає у створенні гармонійної моделі національного буття, де індивідуальні та колективні суперечності долаються через спільну пам'ять, традицію та ідею єдності. Саме ця риса дозволяє розглядати «Пан Тадеуш» як підсумковий твір польського романтизму, що поєднує емоційну напругу епохи з прагненням до символічного відновлення втраченої цілісності.

Поема написана тринадцятискладовим віршем з цезурою після сьомого складу – традиційною польською епічною метрикою, що нагадує гекзаметр. Вибір жанру шляхетської епопеї був свідомим: Міцкевич прагнув створити

польський аналог «Іліади» чи «Енеїди», але з акцентом на побут, а не на героїчну війну.

Таблиця 1.2. Причини створення «Пан Тадеуш» за рівнями аналізу

Рівень	Конкретні чинники	Вплив на твір
Історичний	Поразка Листопадового повстання, Велика еміграція, надія на Наполеона	Епілог як політичний маніфест, ідеалізація 1811–1812 рр.
Біографічний	Особиста криза, ностальгія за Литвою, лист до Одиначи (1832)	Топоси Сопліцова, Добжина як «місця пам'яті»
Літературний	Потреба в новому жанрі, відхід від бунтарства, вплив Гомера, Вергілія	Шляхетська епопея, романтизм гармонії

Українські літературознавці Олександр Куницький та Іван Плющ звертають увагу на типологічну спорідненість між ідеалізацією провінційного

шляхетського побуту в поемі Адама Міцкевича «Пан Тадеуш» та формуванням козацького міфу в українській романтичній традиції, зокрема у творчості Тараса Шевченка. В обох випадках художній текст виконує компенсаторну функцію, спрямовану на відновлення символічної цілісності нації в умовах втрати державності та історичної травми. Ідеалізоване минуле постає не як точна реконструкція історичної реальності, а як ціннісна модель, у межах якої закріплюються уявлення про моральний лад, соціальну солідарність і культурну тяглість.

У «Пані Тадеуші» провінційний простір Литви репрезентовано як замкнений і впорядкований світ, де побутові ритуали, звичаї, святкові обряди та соціальні ієрархії набувають символічного значення. Аналогічним чином у творчості Тараса Шевченка козацьке минуле постає як ідеал свободи та колективної гідності, що протиставляється сучасному становищу національного поневолення. Обидва автори звертаються до минулого не з ностальгійною метою, а як до ресурсу культурного відновлення, який дозволяє сформувати образ майбутнього, заснований на історичній пам'яті.

Особливу роль у процесі рецепції поеми в українському культурному просторі відіграв переклад Максима Рильського, над яким він працював у 1948–1955 роках. Цей переклад не обмежився суто мовною трансляцією тексту, а став актом культурної адаптації, спрямованої на наближення поеми до українського читача. Рильський послідовно використовував елементи української поетичної традиції, зокрема лексику, образність і ритміку, що дозволяло актуалізувати типологічну спорідненість польського шляхетського світу з українською козацькою культурою. Зокрема, введення виразних локальних асоціацій – зокрема «гайдамацького» колориту в описах бенкетів, звичаїв і народних зібрань – сприяло сприйняттю поеми як близької за духом і ментальністю українському культурному досвіду [13].

Українська рецепція «Пана Тадеуша» засвідчує, що поема Міцкевича функціонує не лише як пам'ятка польського національного канону, а й як текст, відкритий до міжкультурного прочитання. Завдяки перекладові

Максима Рильського та компаративним інтерпретаціям українських дослідників твір набуває додаткового смислового виміру, в якому міфологізоване минуле постає універсальним механізмом збереження національної ідентичності в умовах історичних зламів.

Створення поеми «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві» було зумовлене синергією кількох взаємопов'язаних чинників, серед яких визначальними стали історична травма втрати державності, біографічний досвід вимушеної еміграції та прагнення до літературного оновлення в межах польського романтизму. Поразка визвольних змагань, репресивна політика імперських режимів і тривала ізоляція від батьківщини сформували у Міцкевича особливу потребу художнього осмислення минулого як простору стабільності та ціннісної цілісності. У цьому сенсі біографічна ностальгія поета не зводиться до приватного почуття, а трансформується в усвідомлену стратегію культурної пам'яті.

Поема постає не лише як високохудожній літературний твір, а як культурний акт опору асиміляції, спрямований на збереження символічного образу Польщі в умовах її політичного зникнення. Через детальну реконструкцію побуту, звичаїв і соціальних взаємин шляхетського середовища Міцкевич створює модель національного світу, здатну функціонувати незалежно від реальних державних інституцій. Такий підхід дозволяє розглядати «Пана Тадеуша» як форму культурного самозахисту, у межах якої література перебирає на себе роль носія історичної тяглості та моральної легітимації нації.

У контексті польського романтизму творчий задум Міцкевича набуває особливої ваги, оскільки поет формує унікальний тип епосу пам'яті, де індивідуальний життєвий досвід – спогади дитинства, травма вигнання, еміграційна рефлексія – підноситься до рівня колективного наративу. Саме через цю трансформацію приватного в загальнонаціональне «Пан Тадеуш» стає одним із ключових текстів польського культурного канону, у якому

поєднуються історична рефлексія, естетична інновація та ідея національної ідентичності [44].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Перший розділ комплексно висвітлив теоретичні й історичні передумови створення поеми «Пан Тадеуш» як вершини творчої еволюції Адама Міцкевича. Аналіз біографічних аспектів (народження в Заоссі 1798 р., навчання у Вільні, участь у філоматах, заслання 1824 р., еміграція після Листопадового повстання) довів, що особиста доля поета стала мікрокосмом національної травми. Історичні події – поділи Речі Посполитої, наполеонівські війни, поразка 1831 р. – сформували світогляд Міцкевича як пророка нації, чия творчість замінила відсутню державність.

Польська література XIX століття, з її ключовими тенденціями – месіянізмом («Польща як Христос народів»), культом героїчного минулого (XVI–XVII ст.) та міфологізацією провінції (Литва як «священний простір») – стала літературним замінником політичної реальності. Міцкевич не лише узагальнив ці тенденції, а й створив новий тип національного епосу – епопею примирення, що поєднує ностальгію за втраченим із вірою в майбутнє відродження [51].

Передумови створення поеми в Парижі 1832–1834 рр. (фінансова скрута, хвороба дружини, розчарування в еміграції) поєдналися з літературно-естетичними мотивами (відхід від бунтарства, синтез жанрів, тринадцятискладовий вірш) та політичними завданнями (збереження культурного архіву для розпорошеної нації). Таким чином, «Пан Тадеуш» постає не лише художнім твором, а й культурним актом опору асиміляції, що заклав підґрунтя для подальшого аналізу його образно-символічної системи [44].

РОЗДІЛ II АНАЛІЗ ПОЕМИ «ПАН ТАДЕУШ»: ОБРАЗИ, МОТИВИ ТА СИМВОЛІКА

2.1. Головні персонажі поеми: їх роль у розкритті тем історичної пам'яті та національної ідентичності

Як зазначає Роман Коропецький, поема «Пан Тадеуш» від початку була задумана Адамом Міцкевичем як своєрідний «літературний акт опору асиміляції», спрямований на збереження національної пам'яті в умовах тривалої бездержавності та еміграції. У цьому сенсі твір виходить за межі суто художнього нарративу й набуває функції культурного архіву, покликаного зафіксувати уявний образ батьківщини для тих поколінь поляків, які були позбавлені безпосереднього досвіду життя на рідній землі. Поема не лише відтворює простір, звичаї та соціальні ритуали шляхетського світу, а й кодифікує систему цінностей, що мала забезпечити тяглість національної ідентичності поза межами політичної реальності.

Вибір історичного періоду 1811–1812 років є концептуально вмотивованим і тісно пов'язаним із колективними очікуваннями польського суспільства початку XIX століття. Це був час, коли наполеонівська кампанія проти Російської імперії породила надії на відновлення польської державності в союзі з Францією, а постать Наполеона сприймалася як потенційний гарант політичного визволення. Саме тому в поемі цей період постає як момент історичної напруги, коли майбутнє ще видається відкритим, а поразка не є остаточною [35].

Образ Наполеона в «Пані Тадеуші» функціонує не лише як відображення конкретної історичної особи, а як символічна фігура «зовнішнього визволителя», на якого проєктуються колективні сподівання та страхи. Його

присутність у поемі опосередкована, однак наповнена глибоким історіософським змістом: наполеонівська надія виявляється крихкою й зрештою зруйнованою, що зумовлює формування травматичного досвіду в національній свідомості. Цей досвід, однак, не призводить до повного заперечення ідеї визволення, а радше переводить її в площину культурного й морального самозбереження. [51]

Таким чином, «Пан Тадеуш» постає як твір, у якому історична пам'ять поєднується з еміграційною рефлексією, а художній наратив виконує функцію опосередкованого осмислення національної поразки. Поема фіксує момент останньої великої надії на політичне відродження та водночас трансформує цю надію в культурний ресурс, що дозволяє зберегти ідентичність у ситуації втрати державності. Старше покоління: носії історичної пам'яті

Гервазій Ренгарт – ключовий образ-оповідач минулого, «живий архів» шляхетських традицій. Його монологи про «заїзди» та дуелі XVIII ст. зберігають героїчний кодекс Речі Посполитої: *«Zaś byłem świadkiem, jak to się działo, Gdy pan Rejtan na sejmie w Warszawie, Za wolność ojczyzny krew swoją lał»* [49, ст.20].

Гервазій уособлює травматичну пам'ять – його ненависть до Сопліц через убивство Стольника є метафорою громадянської війни, що призвела до поділів [51, с. 223]. Водночас його примирення з Яцеком у фіналі символізує необхідність національної єдності.

Підкоморій і Староста репрезентують два типи шляхетського світогляду: консервативний (традиція, законність) та прогресивний (освіченість, реформи). Їхні суперечки про моду («kontusz» проти «fraka») – це алегорія конфлікту між старим і новим порядком [44].

Молодше покоління: втілення національної надії

Тадеуш Сопліца – центральний герой-епонім, «останнім зайзд на Литві» стає його ініціація в доросле життя. Образ Тадеуша пройнятий мотивом повернення до коренів: «*Litwo! Ojczyzna moja! ty jesteś jak zdrowie; Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, Kto cię stracił*» [49, с. 1].

Цей інвокативний початок одразу вводить тему ностальгічної ідентичності – Литва постає не як географія, а як духовний простір. Тадеуш, вихований у Вільні, відкриває «справжню» Литву через побут Сопліцова, що символізує повернення до автентичного «я» нації.

Зося – жіночий образ-символ чистоти й майбутнього. Її ім'я (від «Sophia» – мудрість) та роль у примиренні родин (одруження з Тадеушем) уособлюють ідею національного синтезу.

Образ Яцека Сопліци, який у поемі постає також під іменем отця Робака, є одним із найскладніших і найглибше символізованих у «Пані Тадеуші». Його життєва історія поєднує в собі риси байронічного героя, грішника, який усвідомлює власну провину, та месіянської постаті, що приносить себе в жертву заради майбутнього визволення спільноти. Через багаторівневу еволюцію цього персонажа Міцкевич вибудовує своєрідний мікрокосм польської історичної долі кінця XVIII – початку XIX століття, у якому особисте й національне перебувають у нерозривному зв'язку [44].

Початковий етап життєвого шляху Яцека пов'язаний із гріхопадінням, яке має не лише індивідуальний, а й символічний характер. Убивство Стольника Горецького, здійснене під впливом особистої образи та почуття приниження, у поемі набуває значення метафори внутрішнього розламу, притаманного шляхетському середовищу. Цей акт стає художнім утіленням національного самознищення, коли приватні амбіції та внутрішні конфлікти призводять до ослаблення спільноти перед зовнішньою загрозою [51].

Особиста провина Яцека проектується на ширший історичний контекст, у якому розбрат усередині Речі Посполитої сприяв її політичному краху.

Наступний етап – покута, що розгортається у формі активної участі героя у визвольній боротьбі. Перебування Яцека в наполеонівських легіонах, його участь у війнах 1794–1812 років подані не як шлях до особистої слави, а як свідоме самозречення та спроба спокутувати минулу провину через служіння ідеї свободи [35]. Вибір військового й пізніше чернечого шляху означає відмову від індивідуалістичного бунту на користь моральної дисципліни та колективної відповідальності. У цьому сенсі образ отця Робака поєднує в собі релігійний і політичний виміри покути, характерні для романтичної історіософії Міцкевича.

Фінальна стадія життєвого шляху Яцека пов'язана зі спасінням, яке реалізується через жертвну смерть і пророче слово. Загибель героя, поєднана з одкровенням про можливе майбутнє визволення, набуває месіянського звучання й підносить індивідуальну долю до рівня національного символу. Саме в цій точці відбувається остаточна трансформація персонажа: грішник стає посередником між минулим і майбутнім, між поразкою та надією. Як слушно зауважує Марія Яніон: «*Яцек – це Польща, що гине й воскресає*» [42, с. 190], тобто постать, у якій сконцентровано романтичну модель національної історії як циклу падіння, покути й відродження.

Поряд із центральною фігурою Яцека Сопліци другорядні персонажі поеми виконують функцію елементів національного пейзажу, формуючи ширший образ спільноти. Суддя, Добжинські, шляхта та інші дійові особи репрезентують різні типи соціальної поведінки, ментальності й історичної пам'яті, на тлі яких особиста драма Яцека набуває колективного виміру. Завдяки цьому «Пан Тадеуш» постає не лише як історія одного героя, а як багатоголосий наратив, у якому індивідуальна доля вписується в загальнонаціональний контекст.

Другорядні персонажі як елементи національного пейзажу:

- Мацей Добжинський – «патріарх» литовських селян, уособлює зв'язок шляхти з народом [51].

- Рикард – литовський ведмідь, символ дикої природи та автентичності [44].
- Євреї (Янкель, Лейба) – елементи поліетнічного суспільства Речі Посполитої, що підкреслюють ідею толерантності [27].

Таблиця 2.1. Символічна функція головних персонажів

Персонаж	Індивідуальна риса	Символічна функція	Цитата-приклад [49]
Гервазій	Старий воїн, оповідач	Травматична пам'ять, XVIII ст.	Księga II, w. 145– 147
Тадеуш	Юнак, що повертається	Ностальгічна ідентичність, майбутнє	Księga I, w. 1–3
Яцек Сопліца	Грішник-покутник	Месіянська жертва, спокута	Księga X, w. 567– 570
Зося	Дівчина-сирота	Національний синтез, гармонія	Księga XII, w. 234– 236

У компаративному вимірі образ Яцека Сопліци в поемі Адама Міцкевича має типологічні паралелі з низкою персонажів української

романтичної літератури, насамперед з образами гайдаків у поемі Тараса Шевченка «Гайдаки». Обидві художні моделі поєднують мотив особистої провини з колективною історичною відповідальністю, трансформуючи індивідуальний злочин або насильство в елемент національної боротьби. У Шевченка гайдаки постають як носії трагічного історичного досвіду, у якому стихійний бунт поєднується з моральною амбівалентністю, тоді як у Міцкевича шлях Яцека від гріха до покути вибудовується як послідовний процес морального очищення через служіння спільноті. В обох випадках особиста драма героя набуває символічного значення і репрезентує долю нації, що змушена проходити шлях насильства, страждання й самопереосмислення.

Спільною для обох традицій є також історіософська модель, у межах якої національне визволення мислиться не лише як політичний акт, а як наслідок морального оновлення. Яцек Сопліца, подібно до шевченківських героїв, не є бездоганним борцем; його месіянська функція постає лише після усвідомлення власної провини та прийняття страждання як форми служіння. Такий тип героя відображає характерну для слов'янського романтизму тенденцію осмислення історії через етику жертви, а не через тріумф перемоги.

Образ Тадеуша в поемі Міцкевича, своєю чергою, перегукується з ліричним героєм «Кобзаря» Тараса Шевченка, зокрема з образом молодшої людини, яка лише формує власну національну свідомість. Для обох традицій характерне зображення юнака, що відкриває свою ідентичність через безпосередній зв'язок із землею, родинною пам'яттю та культурним простором. У «Пані Тадеуші» цей процес відбувається через занурення в традиції шляхетського побуту, звичаї та ритуали Литви, тоді як у Шевченка — через емоційно насичений зв'язок із українським ландшафтом, історичними топосами та народною піснею. В обох випадках земля виступає не лише географічним поняттям, а ключовим елементом національної ідентичності [10].

Таким чином, персонажна система поеми «Пан Тадеуш» формує цілісну символічну модель нації, у якій різні покоління виконують різні функції.

Старше покоління зберігає пам'ять про втрачений історичний лад і репрезентує тяглисть традиції; молодше покоління уособлює потенціал оновлення та надію на майбутнє відродження; трагічні постаті, зокрема Яцек Сопліца, виконують месіянську функцію, поєднуючи мотиви провини, покути та жертвності. Кожен персонаж є носієм окремого аспекту національної ідентичності, що дозволяє розглядати поему не лише як художній текст, а й як антропологічну модель національного буття, у якій індивідуальні долі вписуються в ширший історико-культурний контекст [44].

2.2. Мотиви природи, побуту та традицій у творі

Мотиви природи, побуту й традицій у «Пан Тадеуш» утворюють **культурний код Литви**, що функціонує як компенсаторний простір втраченої державності. Як зазначає J. Olechnowski: «*Природа в поемі – це не тло, а активний учасник національного міфу*» [51, с. 234]. Кожен мотив має подвійну семантику: **реалістичну** (етнографічна точність) та **символічну** (носій історичної пам'яті). Аналіз проводиться за трьома групами: природа, побут, традиції.

Мотив природи: Литва як «священний пейзаж»

Природа в поемі антропоморфізована й міфологізована. Вже в інвокації Литва постає як жива істота: «*Litwo! Ojczyzna moja! ty jesteś jak zdrowie; Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie*» [49, с. 1].

Ліс – центральний топос, символ автентичності та свободи. Полювання на ведмедя (Księga IV) – це не лише розвага, а й ритуал ініціації молоді в національну спільноту [44, с. 501]. Опис лісу: «*Wjechali w las. Las był wielki, ciemny, głęboki, Pelen szumi, pelen cienia, pelen tajemnic*» [49, ст. 73].

Поля й луки – символи родючості й гармонії. Опис жнив (Księga II) ідеалізує аграрний цикл як вічний порядок: „*Zboże już dojrzałe, złociste, ciężkie, Schylone pod ciężarem kłosów*” [49, ст. 37].

Мотив побуту: етнографічна точність як акт збереження

Побут у поемі відтворений з документальною точністю, що робить твір енциклопедією шляхетської культури.

Кухня. Опис страв у поемі «Пан Тадеуш» виконує значно ширшу функцію, ніж створення реалістичного тла або етнографічного колориту. Деталізовані згадки про бігос, рибні страви, грибний суп, напої та бенкети формують своєрідну гастрономічну карту Литви, закорінену в шляхетській традиції. Їжа постає як елемент щоденного ритуалу, що об'єднує спільноту та закріплює відчуття належності до певного культурного простору. Знаковим у цьому контексті є опис бігосу – страви, яка символізує змішування різних інгредієнтів, тривале приготування й спільне споживання, що метафорично відображає саму модель шляхетської культури як синтезу традицій, досвіду та часу: „*W środku stołu wielki bigos, wazą srebrną, Dymi się, pachnie, kusi*” [49, ст. 78].

Такий опис не лише апелює до чуттєвого досвіду (запах, тепло, вигляд), а й закодовує ідею культурної тяглості: рецепти, як і пам'ять, передаються з покоління в покоління. У контексті еміграційного прочитання поеми кухня стає способом символічного «повернення додому» та формою опору культурній асиміляції.

Одяг. Суперечка між персонажами щодо носіння контуша та фракa має виразне алегоричне навантаження й виходить за межі побутової деталі. Контуш репрезентує традиційну шляхетську культуру Речі Посполитої, пов'язану з минулим, звичаєвістю та локальною ідентичністю, тоді як фрак символізує впливи Західної Європи, модернізацію та зміну соціальних кодів. Цей конфлікт одягу відображає глибший культурний розкол між збереженням національної традиції та адаптацією до нових європейських моделей. У поемі він не має однозначного розв'язання, що підкреслює амбівалентність романтичного ставлення до модерності: Міцкевич фіксує напруження між минулим і сучасністю, не заперечуючи жодну з позицій, але водночас надаючи пріоритет символічній цінності традиції як основи ідентичності.

Меблі та інтер'єр. Особливу роль у поемі відіграє опис Сопліцова, який постає не просто як житловий простір, а як матеріалізована пам'ять роду й нації. Старі портрети предків, годинник із фігуркою курки, мисливські трофеї та інші деталі інтер'єру створюють атмосферу дому-музею, де кожен предмет має історію й символічне значення. Ці речі функціонують як своєрідні «мнемонічні знаки», що зберігають пам'ять про минулі покоління, військову славу та моральні цінності шляхетської культури. У контексті поеми Сопліцово стає локальним центром національної пам'яті, протиставленим зовнішньому світові імперської реальності, де такі форми пам'ятання були витіснені або зруйновані.

Таким чином, кухня, одяг і простір інтер'єру в «Пані Тадеуші» формують цілісну систему побутових образів, які виконують функцію культурних маркерів ідентичності. Через детальний опис матеріального світу Міцкевич створює художню модель нації, у якій повсякденність стає носієм історичної пам'яті, а дім – символом збереження культурної тяглості в умовах політичної втрати.

Мотив традицій: ритуали як механізми ідентичності

Традиції в поемі – це **ритуали єдності**.

Заїзд (Księga V–VI) – архаїчний звичай, що символізує шляхетську свободу, але водночас веде до самознищення.

Полонез (Księga XII) – фінальний танець, що завершує поему актом національного синтезу: „*Wszyscy wkoło, wkoło, wkoło, Tańczą poloneza*” [49, ст. 204].

Іменини (Księga I) – ритуал гостинності, що об'єднує стани й покоління.

Таблиця 2.2. Мотиви природи, побуту та традицій: приклади та функції

Мотив	Приклад (цитата польською) [49]	Реалістична функція	Символічна функція
Природа	„ <i>Litwo! Ojczyzna moja!</i> ” [49, с. 1].	Етнографічний пейзаж Литви	«Священний простір» нації
Побут	„ <i>W środku stołu wielki bigos...</i> ” [49, ст. 78]	Документальна точність	Гастрономічний код ідентичності
Традиції	„ <i>Wszyscy wkoło... poloneza</i> ” [49, ст.204]	Ритуал єдності	Національний синтез

Порівняльний аспект. У компаративному контексті мотиви природи й побуту в поемі Адама Міцкевича «Пан Тадеуш» виявляють типологічну спорідненість із ключовими образами української романтичної традиції. Аналогом мотиву природи як простору духовної належності в українській літературі виступає образ степу у творчості Тараса Шевченка, зокрема в баладі «Причинна». У Шевченка степ функціонує не лише як ландшафтний елемент, а як сакральний простір історичної пам'яті, пов'язаний із козацьким минулим, народною піснею та колективним досвідом свободи. Подібно до литовського пейзажу в «Пані Тадеуші», український степ постає як духовна батьківщина, що формує національну свідомість через емоційний зв'язок людини з землею.

Мотив побуту в поемі Міцкевича також має виразні паралелі в українській прозі XIX століття, зокрема в романі Пантелеймона Куліша «Чорна рада». В обох творах описи їжі, одягу, житла та соціальних ритуалів виконують функцію маркерів ідентичності, за допомогою яких автори окреслюють межі «свого» культурного простору. У Куліша козацький побут –

Таким чином, у польській та українській романтичних традиціях природа й побут набувають спільної функції – вони стають носіями історичної пам'яті та інструментами символічного самозбереження нації. У «Пані Тадеуші» мотиви ландшафту, дому, їжі та звичаїв утворюють цілісний культурний архів, що фіксує образ Литви як ідеалізованої батьківщини. Кожен із цих елементів має подвійну семантику: з одного боку, реалістичну, пов'язану з етнографічною достовірністю, з іншого – символічну, де побутові деталі перетворюються на знаки історичної пам'яті та національної ідентичності.

У сукупності ці мотиви формують компенсаторний міф, характерний для літератур народів, що пережили втрату державності. Завдяки художній ідеалізації простору повсякденності Міцкевич, подібно до Шевченка та Куліша, створює модель національного світу, здатну підтримувати колективну ідентичність у ситуації політичної та історичної травми [44].

2.3. Символіка конфліктів і єдності в поемі: відображення епохи романтизму

Символіка конфліктів і єдності в «Пан Тадеуш» утворює діалектичну структуру романтичного світу: розпад (внутрішні чвари, історична катастрофа) → криза (заїзд, дуель, смерть) → синтез (примирення, весілля, полонез). Як зазначає М. Яніон: *«поема – це романтична трагедія, що завершується комедією спасіння»* [42, с. 201]. Кожен конфлікт має подвійну

семантику: індивідуальну (особисті образи) та національну (метафора громадянської війни й відродження).

Одним із ключових сюжетних вузлів поеми «Пан Тадеуш» є заїзд на Сопліцове, який постає кульмінацією тривалої родової ворожнечі між родами Сопліців і Горешків. Цей епізод має багатошарове смислове навантаження і виходить далеко за межі приватного конфлікту між двома шляхетськими родинами. У структурі поеми заїзд виконує функцію художньої моделі внутрішнього розламу спільноти, де особисті образи, амбіції та суперечки підміняють собою спільний національний інтерес.

Заклик до збройного нападу, зафіксований у вигуках учасників сутички «*Hejże! na Soplicę! za broń! za broń!*» [49, ст. 117].

Міцкевич навмисно зображує конфлікт як хаотичний, погано організований і позбавлений чіткої мети, що дозволяє інтерпретувати заїзд як мікромодель громадянської війни. У цьому сенсі подія символічно відсилає до внутрішніх протиріч Речі Посполитої напередодні її політичного краху, коли шляхетські чвари і приватні інтереси сприяли ослабленню держави та відкрили шлях до зовнішнього втручання.

Особливо показовим є склад учасників заїзду. У конфлікті беруть участь не лише представники шляхти, а й селяни, євреї, а також російські військові. Така соціальна та етнічна строкатість підкреслює втрату єдиного центру влади і розмивання кордонів між «своїм» і «чужим». Участь різних соціальних груп у збройному протистоянні символізує стан бездержав'я, за якого насильство перестає бути винятком і перетворюється на звичний механізм вирішення конфліктів. Присутність російського елемента в цій сутичці додатково актуалізує тему зовнішнього контролю і поступового втягування внутрішніх конфліктів у орбіту імперського впливу [51].

Водночас заїзд на Сопліцове не зображений як остаточна катастрофа. Його наслідки створюють передумови для подальшого примирення і переосмислення колективної відповідальності. У такій побудові конфлікту простежується характерна для Міцкевича історіософська логіка, за якої національний розпад постає як результат внутрішніх помилок, але водночас як необхідний етап перед можливим моральним і політичним оновленням спільноти.

Дуель Тадеуша з Графом як конфлікт поколінь і культур. Епізод дуелі між Тадеушем і Графом, зображений у Книзі IX, має виразне символічне значення й репрезентує глибший конфлікт поколінь і культурних орієнтацій у польському суспільстві початку XIX століття. Зовнішньо ця сутичка постає як приватний конфлікт, зумовлений емоційним імпульсом і романтичним кодексом честі, однак у структурі поеми вона виконує функцію алегорії внутрішнього розколу нації в добу поділів Речі Посполитої.

Граф уособлює аристократичний тип свідомості, орієнтований на західноєвропейські зразки культури, що символічно закріплюється через мотив фракка як знака модерності та естетизованої відчуженості. Натомість Тадеуш репрезентує молодше покоління шляхти, для якого традиційний контуш є не лише елементом одягу, а маркером національної тяглості та зв'язку з історичним минулим. Заклик до поєдинку: «*Panie hrabio, do szabli!*» [49, с. 177].

Звучить як апеляція до архаїчного коду честі, що вже не відповідає новим соціальним і політичним реаліям, але продовжує визначати поведінкові моделі шляхетського середовища.

Дуель постає не як героїчний акт, а як симптом глибшого цивілізаційного конфлікту, в якому зіткнулися традиція і модерність, локальна ідентичність і космополітичні впливи. В умовах бездержавності цей

внутрішній розкол посилює дезінтеграцію суспільства, оскільки енергія молодого покоління спрямовується не на спільну боротьбу, а на взаємне протистояння. Міцкевич демонструє, що подібні конфлікти, позбавлені загальнонаціональної мети, лише відтворюють логіку розпаду, характерну для періоду політичної кризи.

Смерть Яцека Сопліци як завершення месіянської моделі. Смерть Яцека Сопліци, зображена в Книзі Х, становить кульмінаційний момент ідейної структури поеми та завершує месіянську траєкторію цього персонажа. Його останні слова „*Polska... Polska... żyje...*” [49, с. 206] , мають не лише емоційне, а й глибоке символічне значення. Вони утверджують ідею духовного існування нації незалежно від її політичного статусу та фіксують перемогу пам’яті над історичною поразкою.

Смерть Яцека не подається як індивідуальна трагедія, а як жертва спокути, що має колективний вимір. Його життєвий шлях від гріха до покути, від насильства до самозречення, утілює романтичну модель історії, у межах якої визволення можливе лише через моральне очищення. Як зазначає Марія Яніон: «ця жертва відкриває шлях до примирення та відновлення внутрішньої єдності спільноти» [42, с. 190]. Смерть Яцека стає символічним актом, що нейтралізує наслідки родової ворожнечі та переводить конфлікт із площини насильства у площину пам’яті та відповідальності.

У композиції поеми цей епізод протиставлений сценам хаосу і внутрішнього розпаду, зокрема заїзду та дуелі, і виконує функцію морального підсумку. Якщо попередні конфлікти демонструють руйнівні наслідки розбрату, то смерть Яцека окреслює можливість історичного виходу через жертвність і солідарність. У цьому сенсі Міцкевич формує месіянську модель нації, у якій індивідуальна смерть стає умовою колективного відродження.

Єдність як символ романтичного синтезу

1. **Примирення родин** (Księga XI) – одруження Тадеуша з Зосею, Графа з Теклою. „*Soplicy z Horeszkami w zgodzie żyją*” [49, с. 188].

Весілля – **національна утопія**, де особисте щастя збігається з гармонією суспільства [26].

2. **Полонез** (Księga XII) – фінальний ритуал єдності.

„*Wszyscy wkoło, wkoło, wkoło, Tańczą poloneza*” [49, с.193].

Полонез – **символ відродження нації**, що долає розпад [51, с. 301].

3. **Епілог** – авторська рефлексія з Парижа.

„*O roku ów! kto cię widział w kraju naszym...*” [49, Epilog, ст.12].

Епілог трансформує індивідуальну ностальгію в **колективну надію** [44].

Фінальні сцени поеми вибудовують концепцію єдності як результат складного історичного та морального процесу, а не як автоматичне подолання конфліктів. Міцкевич свідомо розміщує мотив примирення наприкінці твору, підкреслюючи, що гармонія можлива лише після усвідомлення колективної відповідальності за попередній розпад. Єдність у поемі не заперечує минулі суперечності, а інтегрує їх у ширший історіософський синтез, де особисті долі підпорядковуються загальнонаціональній перспективі.

Шлюбні союзи у фінальній частині твору виконують символічну функцію соціального об'єднання, у межах якого приватний вибір героїв набуває значення суспільного жесту. Через поєднання різних родів і поколінь Міцкевич моделює ідеальний стан спільноти, у якій подолано логіку ворожнечі та взаємного виключення. Важливо, що ця гармонія постає як проект майбутнього, а не як повернення до історичної реальності, що дозволяє трактувати її в категоріях романтичної утопії.

Ритуал колективного танцю у фіналі поеми закріплює досягнуту єдність у формі спільної дії, де зникають соціальні, вікові та станові межі. Цей образ

функціонує як художня модель відновленої цілісності, у якій рух і ритм замінюють насильство й конфлікт. Включення національного танцю до структури фіналу підкреслює роль культури як механізму інтеграції, здатного виконувати об'єднавчу функцію за відсутності політичних інституцій. Епілог, написаний з позиції вигнання, переносить досягнуту в художньому просторі гармонію у вимір авторської рефлексії. Дистанція між зображеним світом і реальністю еміграції надає єдності характеру ціннісного ідеалу, а не історичного факту. Саме в цій точці поема виходить за межі наративу й перетворюється на акт культурної пам'яті, де індивідуальний досвід втрати трансформується в надію на колективне відродження.

Мотив єдності у фіналі «Пана Тадеуша» завершує романтичну модель нації, у якій розпад і примирення становлять взаємопов'язані етапи історичного буття. Єдність постає не як завершення історії, а як її моральний горизонт, до якого спрямовано національну свідомість.

Діалектика конфлікту й єдності в контексті романтизму

- **Романтична іронія:** заїзд завершується фарсом (втручання росіян), що підкреслює абсурдність чвар [26].
- **Месіянський цикл:** смерть Яцека → воскресіння нації в полонезі [42].
- **Гегелівська тріада:** теза (традиція) → антитеза (конфлікт) → синтез (гармонія) [51].

Таблиця 2.3. Символіка конфліктів і єдності

Етап	Приклад (цитата) [49]	Індивідуальний рівень	Національний рівень
Конфлікт	« <i>Huzia! na Soplicę!</i> »	Родова ворожнеча	Громадянська війна, поділи
Криза	« <i>Polska... żyje...</i> »	Смерть Яцека	Жертва спокути
Єдність	« <i>Tańczą poloneza</i> »	Весілля, примирення	Відродження нації

Порівняльний аспект. В українській літературі діалектика конфлікту й єдності простежується в «Гайдамаках» Т. Шевченка: різанина → спокута → мрія про козацьку волю [16]. Полонез у Міцкевича має аналог у гопаку в «Енеїді» І. Котляревського – ритуалі національного єднання [10].

Система конфліктів і примирень у поемі «Пан Тадеуш» вибудовується відповідно до романтичного історіософського мислення, у межах якого історія нації осмислюється як послідовність втрат, моральних випробувань і потенційного оновлення. Міцкевич не подає конфлікти як випадкові епізоди побутового життя, а наділяє їх узагальнювальним значенням, перетворюючи приватні суперечки на художні моделі національної дезінтеграції. Внутрішні чвари між родами, поколіннями та культурними орієнтаціями репрезентують

стан спільноти, позбавленої політичної цілісності й здатності до колективної дії.

Примирення, які поступово з'являються у фінальній частині поеми, мають не лише сюжетну, а й концептуальну функцію. Вони позначають перехід від логіки розпаду до логіки синтезу, де протилежності не усуваються, а включаються до ширшої моделі єдності. Такий підхід відповідає романтичному уявленню про історичний розвиток як процес морального дозрівання, у якому нація має пройти через досвід помилки та страждання, щоб набути здатності до самовідновлення.

Особливе місце в цій структурі займає фінальний полонез, який концентрує в собі ідею символічного подолання історичної травми. Танцювальний ритуал, що об'єднує різні соціальні групи та покоління, постає як модель гармонійного співіснування, досягнутого не силою, а спільною культурною практикою. В умовах бездержавності саме культура, а не політика, набуває здатності виконувати інтегративну функцію, замінюючи втрачені інституції колективними жестами пам'яті та солідарності.

У такому прочитанні фінальна сцена не стільки відтворює історичну реальність, скільки формує утопічний горизонт, у межах якого можливе уявлення про майбутнє національне відродження. Полонез стає знаком віри в здатність спільноти відновити внутрішню цілісність попри досвід розпаду та поразки. Саме через цю символічну структуру поема Міцкевича набуває значення не лише літературного твору, а й історіософського проєкту, спрямованого на збереження та реконструкцію національної ідентичності.

Отже, мотиви природи, побуту та традицій у поемі «Пан Тадеуш» формують цілісну систему символів, за допомогою яких Адам Міцкевич конструює образ Литви як ідеалізованої батьківщини та простору збереженої національної пам'яті. Природний ландшафт, матеріальний світ повсякдення й ритуальні практики виконують не лише етнографічну, а й історіософську функцію, перетворюючись на носії колективної ідентичності в умовах бездержавності. Через художню деталізацію цих мотивів поема постає як

культурний архів, що компенсує втрату політичної цілісності та забезпечує тяглість національної традиції. Саме на цьому ґрунті вибудовується подальша символіка конфліктів і єдності, яка розкриває романтичну модель історичного розвитку нації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Другий розділ розкрив художню систему поеми як багат шарову модель національної свідомості. Система персонажів утворює ієрархію пам'яті:

- Старше покоління (Гервазій, Підкоморій) – носії травматичної пам'яті XVIII ст., що зберігає кодекс шляхетської честі ;
- Молодше покоління (Тадеуш, Зося) – втілення ностальгічної надії, що відкриває автентичну Литву через ініціацію;
- Трагічні герої (Яцек Сопліца) – месіянські фігури, чия спокута відкриває шлях до національного відродження .

Мотиви природи (ліс, поля), побуту (бігос, одяг) та традицій (заїзд, полонез) функціонують як етнографічний архів, що ідеалізує Литву 1811–1812 рр. як втрачений рай. Кожен елемент має подвійну семантику: реалістичну (документальна точність) та символічну (носій колективної ідентичності).

Символіка конфліктів (заїзд як громадянська війна, дуель як культурний розкол) і єдності (весілля, полонез як утопія синтезу) відображає романтичну діалектику історії: теза (традиція) → антитеза (розпад) → синтез (гармонія). Фінальний полонез уособлює національне воскресіння, долаючи травму бездержав'я.

Таким чином, «Пан Тадеуш» – це не лише літературний твір, а й антропологічний текст, де індивідуальна пам'ять поета трансформується в колективну ідентичність нації, створюючи компенсаторний міф для поколінь емігрантів і нащадків.

РОЗДІЛ III ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПОЕМІ «ПАН ТАДЕУШ»: СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

3.1. Історична пам'ять як основа національної ідентичності: аналіз ключових епізодів

Історична пам'ять у поемі «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві» постає не як послідовна реконструкція минулих подій, а як цілеспрямовано сконструйований наратив, покликаний забезпечити збереження національної ідентичності в умовах втрати державності. Адам Міцкевич не відтворює історію у формі хроніки, а здійснює свідомий відбір тих елементів минулого, які мають символічну та інтегративну цінність для колективної свідомості. У цьому сенсі пам'ять у поемі функціонує як механізм культурного самозахисту, що підпорядковується потребам історичного виживання спільноти. Як зазначає Івона Ірвін-Зарецька, *«пам'ять – це не те, що було, а те, що потрібно для виживання нації»* [41, с. 67], і саме така логіка лежить в основі міцкевичівського осмислення минулого. У структурі поеми чітко окреслюються різні типи так званих «місць пам'яті», які організують національний наратив. Насамперед ідеться про просторові маркери, центральним серед яких є образ Литви. Уже в інвокації вона постає як об'єкт ностальгійного звернення та символ утраченої батьківщини: *«Litwo! Ojczyzna moja! ty jesteś jak zdrowie...»* [49, с. 1].

Литва функціонує не як адміністративна чи історико-географічна одиниця, а як духовний топос, що акумулює спільний досвід і пам'ять розпорошеної еміграційної спільноти. Такі локуси, як Сопліцово, Добжин чи Новогрудок, набувають статусу сакралізованих просторів, у яких зосереджено уявлення про традиційний лад, моральні норми та історичну тяглість польської культури. У цьому значенні вони співвідносяться з концепцією

«місць пам'яті», розробленою П'єром Норою, де простір стає носієм символічної історії та колективної ідентичності.

Поруч із просторовими важливу роль відіграють часові координати пам'яті, обмежені 1811–1812 роками. Вибір цього періоду має виразне символічне значення, оскільки пов'язаний з очікуванням політичного перелому та надіями на відновлення державності в контексті наполеонівських війн. Час у поемі постає не як нейтральна хронологія, а як «останній момент» перед історичною катастрофою, який у національній свідомості трансформується в ідеалізований образ утраченого порядку.

Окрему групу становлять ритуальні місця пам'яті, до яких належать заїзд, іменини, весільні обряди та полонез. Через ритуал пам'ять у поемі набуває соціальної та тілесної форми, закріплюючись у повторюваних культурних практиках. Саме ритуал забезпечує тяглість традиції за відсутності державних інституцій, перетворюючи повсякденну дію на акт національного самоствердження.

У сукупності просторові, часові та ритуальні виміри історичної пам'яті формують у «Пані Тадеуші» цілісну модель національного минулого, у якій пам'ять не лише фіксує досвід втрати, а й виконує проєктивну функцію, спрямовану на підтримку колективної ідентичності та збереження віри в можливість майбутнього національного відродження.

Часові місця пам'яті: 1811–1812 рр. як «золотий вік». Вибір періоду перед війною Наполеона з Росією – свідомий: це час останньої надії на відновлення Речі Посполитої. Епізод «Огляд війська» ідеалізує польські легіони: «*Legiony polskie idą, idą, idą...*» [49, ст. 192].

Цей момент у поемі постає як міфологізована вершина національної історії, свідомо відокремлена від трагічної сучасності еміграції. Звернення до 1812 року не має на меті документальне відтворення подій наполеонівської кампанії; натомість Міцкевич перетворює цей часовий відтинок на символ

граничної надії, останнього історичного шансу, коли відновлення державності здавалося можливим. Саме завдяки цій ідеалізації минуле набуває у поемі сакрального виміру і протиставляється досвіду вигнання, розчарування та політичної поразки.

Як слушно зазначає Тімоті Снайдер, «1812 рік у Міцкевича – це не історія, а пророцтво» [54, с. 234]. У такому прочитанні час наполеонівських надій виконує функцію проєктивної пам'яті, спрямованої не назад, а вперед. Він стає точкою, у якій історія трансформується в моральний орієнтир для майбутніх поколінь. Через це контраст між ідеалізованим минулим і реальністю еміграції не руйнує національний наратив, а, навпаки, підсилює його, закріплюючи віру в можливість відродження навіть за умов тривалої історичної перерви.

Ритуальні місця пам'яті: полонез

- **Полонез** (Księga XII) – ритуал **конструктивної пам'яті**: „*Tańczę poloneza*” [49, с. 204].

Полонез – **утопія єдності**, що долає розпад. У перекладі М. Рильського цей епізод набуває українського колориту («гопакоподібний ритм») [13, с. 289].

Механізми конструювання ідентичності

1. **Ідеалізація**: побут 1811–1812 рр. постає як **втрачений рай** [51].
2. **Міфологізація**: Яцек Сопліца – месіянська фігура, що спокутує національний гріх [44].
3. **Ритуалізація**: традиції (іменини, полонез) – **практики пам'яті**, що відтворюють ідентичність [26].

Таблиця 3.1. Ключові епізоди як місця пам'яті

Тип місця пам'яті	Епізод (цитата) [49]	Функція в ідентичності	Сучасна інтерпретація
Просторове	«Litwo! Ojczyzna moja!»	Духовна батьківщина	Компенсаторний міф [45, с. 123]
Часове	«Legiony polskie idą...»	Остання надія	Пророцтво [54, с. 234]
Ритуальне	«Tańczę poloneza»	Утопія єдності	Практика пам'яті [13, с. 289]

Український контекст. Українська рецепція поеми «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві» формувалася в складних ідеологічних умовах радянського часу, що безпосередньо вплинуло на стратегію її перекладу та інтерпретації. Канонічний український переклад Максима Рильського, здійснюваний у 1948–1955 роках, був змушений враховувати нормативні обмеження соціалістичного реалізму та цензурні вимоги, зокрема щодо трактування шляхетської культури, релігійних мотивів і месіянської історіософії Міцкевича. Водночас перекладачеві вдалося зберегти художню цілісність твору, його поетичну структуру та ключові семантичні акценти, завдяки чому поема не втратила свого статусу тексту культурного опору

асиміляції. Збереження ритміки, образної системи та національно маркованої лексики дозволило «Пану Тадеушу» функціонувати в українському культурному просторі як твір, що транслює досвід бездержавності та пам'яті про втрачений політичний лад.

У пострадянський період інтерес до поеми в Україні істотно зріс, а її прочитання було звільнене від ідеологічних редукцій. Сучасні українські дослідження дедалі частіше розглядають «Пана Тадеуша» в ширшому історико-культурному контексті спільного минулого українських і польських земель, зокрема доби Речі Посполитої, шляхетської культури прикордоння та козацької традиції [10]. Такий підхід дозволяє побачити поему не лише як національний епос Польщі, а й як текст, що відображає багатокультурний досвід регіону та складні процеси формування ідентичностей у Східній Європі.

Історична пам'ять у «Пані Тадеуші» постає як селективний міф, у межах якого простір, час і ритуал виконують функцію ключових носіїв ідентичності. Ідеалізація Литви як духовної батьківщини, сакралізація років 1811–1812 та ритуалізація побутових і суспільних практик створюють систему «місць пам'яті», що структурують національний наратив. Ці елементи не відтворюють історію у фактичному сенсі, а забезпечують символічну тяглість культури в умовах політичної перерви. Саме завдяки такій моделі пам'яті поема дозволяє нації пережити травму бездержав'я, трансформуючи досвід поразки у джерело моральної стійкості та історичної надії.

У сучасних інтерпретаціях «Пан Тадеуш» зберігає актуальність як живий текст ідентичності, значущий не лише для польської, а й для української гуманітарної думки. Його прочитання в контексті постколоніальних студій підкреслює спільність досвідів народів Східної Європи, для яких література тривалий час виконувала функцію заміни державних інституцій і механізму культурного самозбереження [41]. У цьому сенсі поема Міцкевича продовжує бути важливим інструментом осмислення

історичної пам'яті, національної солідарності та перспектив майбутнього відродження.

3.2. Вплив романтизму на формування ідентичності в творі: порівняння з іншими творами епохи

Романтизм у поемі «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві» постає не лише як сукупність естетичних прийомів чи стильових характеристик, а як цілісна світоглядна парадигма, спрямована на конструювання й утвердження національної ідентичності в умовах втрати державності. Для Міцкевича романтизм стає інструментом переосмислення історичного досвіду, за допомогою якого минуле не просто відтворюється, а підноситься до рівня символічного ресурсу колективного виживання. Міфологізація шляхетського світу, сакралізація батьківщини та ідеалізація традицій виконують у поемі компенсаторну функцію, замінюючи відсутні політичні інституції культурною пам'яттю.

Ключові романтичні принципи, такі як індивідуалізм, історизм і народність, у «Пані Тадеуші» зазнають суттєвої трансформації. Індивідуалізм не зводиться до культу самотнього героя-бунтаря, характерного для раннього романтизму, а підпорядковується колективному виміру. Персонажі поеми, зокрема Яцек Сопліца чи Тадеуш, набувають значення не стільки як автономні особистості, скільки як носії ширших історичних і моральних смислів. Історизм у творі виявляється не в прагненні до документальної точності, а в осмисленні минулого як морального взірця та простору символічної тяглості. Принцип народності реалізується через побут, мову, звичаї та ритуали, які перетворюються на механізми збереження спільної пам'яті та самоідентифікації.

Особливе місце в ідейній структурі поеми посідає месіанізм, що формує специфічну романтичну філософію історії. Жертовність, покута і віра в майбутнє відродження нації організують наратив «Пана Тадеуша» як історію

морального випробування, у якій поразка не є остаточною. Месіянізм у Міцкевича не має абстрактного характеру, а вкорінений у конкретному культурному досвіді, що надає поемі виразного колективного виміру.

Порівняльний аналіз із творчістю Юліуша Словацького та Зигмунта Красінського дозволяє точніше окреслити специфіку міцкевичівської моделі романтизму. Якщо у Словацького домінує метафізичний бунт і трагічне усвідомлення розриву між ідеалом і реальністю, а у Красінського акцент зміщується на катастрофізм і песимістичне бачення історії, то Міцкевич у «Пані Тадеуші» пропонує модель романтизму примирення й синтезу. Його поема не заперечує конфліктів, але прагне включити їх у ширшу концепцію історичного оновлення.

Зіставлення з творчістю Тараса Шевченка виявляє типологічну близькість у трактуванні літератури як інструмента формування національної свідомості в добу бездержавності. В обох випадках романтизм слугує засобом трансляції колективної пам'яті, де історичний міф, образ батьківщини та культ жертви виконують консолідуючу функцію. Водночас, на відміну від шевченківської трагічної тональності, романтизм Міцкевича в «Пані Тадеуші» має виразно утопічний горизонт, спрямований на відновлення гармонії та внутрішньої єдності спільноти.

Таким чином, романтизм у «Пані Тадеуші» слід розглядати як багаторівневий механізм формування колективної пам'яті й національної ідентичності. Поема поєднує естетичну інновацію з історіософським мисленням, утверджуючи романтичну модель нації, для якої культура стає основним простором самозбереження та проєкції майбутнього.

Романтичні принципи в «Пан Тадеуш»

1. Історизм: ідеалізація 1811–1812 рр. як «золотого віку» .
2. Народність: побут, мова, традиції як основа автентичності .
3. Месіянізм: Яцек Сопліца як фігура спокути .
4. Синтез жанрів: епопея + лірика + драма .

Порівняння з Юлієм Словацьким («Кордіан», 1834)

- Спільне: месіянizm («Кордіан» – «Польща як Христос народів»).
- Відмінне: у Словацького – трагічний бунт (самогубство героя), у Міцкевича – гармонійний синтез (полонез) .

«*Polsko! ja ciebie zbawię!*» [Słowacki, Kordian, akt III].

У Міцкевича месіянizm колективний (весь народ), у Словацького – індивідуальний.

Порівняння з Зигмунтом Красінським («Небожественна комедія», 1835)

- Спільне: критика аристократичного розкладання.
- Відмінне: у Красінського – апокаліптична візія (знищення старого світу), у Міцкевича – утопія примирення [27, с. 189].

«*Świat się kończy!*» [Kraśiński, Nie-Boska komedia, cz. IV].

«Пан Тадеуш» пропонує романтизм надії, тоді як «Небожественна комедія» – романтизм катастрофи.

Порівняння з Т. Шевченком («Гайдамаки», 1839–1841)

- Спільне:
 - міфологізація провінції (Литва / Україна);
 - ритуали єдності (полонез / гопак);
 - месіянська жертва (Яцек / гайдамаки).
- Відмінне: у Шевченка – революційний пафос (різанина), у Міцкевича – шляхетська гармонія.

„Нема на світі України, Немає другого Дніпра” [Шевченко, Гайдамаки].

(Аналог інвокації до Литви.)

Обидва тексти – компенсаторні міфи для націй без держави.

Таблиця 3.2. Порівняння моделей ідентичності в романтичних творах

Твір	Автор	Модел ь ідентичності	Ключов ий мотив	Романтичн ий принцип
Пан Тадеуш	Міцкевич	Гармонійний синтез	Полонез, примирення	Народність, історизм [51]
Кордіан	Юліуш Словацьки й	Трагічний бунт	Самогубство героя	Індивідуальний месіянїзм [46]
Небожествен на комедія	Зигмунт Красінськи й	Апокаліптич на катастрофа	Знищення старого світу	Соціальна критика [27]
Гайдамаки	Тарас Шевченко	Революційна жертва	Різанина, козацька воля	Народність, бунтарство [16]

Сучасні інтерпретації

- **Постколоніальна теорія:** «Пан Тадеуш» – текст **гібридної ідентичності** (польсько-литовсько-української).
- **Перекладознавство:** М. Рильський адаптував поему до української традиції, ввівши локальні реалі .
- **Кіно:** екранізація А. Вайди (1999) акцентує **візуальну пам'ять** (пейзажі, костюми) .

Романтизм у «Пан Тадеуш» формує ідентичність через синтез індивідуального й колективного, пропонуючи модель гармонійного відродження. Порівняно з трагічним бунтом Словацького чи апокаліпсисом Красінського, Міцкевич створює утопію єдності, що залишається актуальною для постколоніальних суспільств. Паралелі з Шевченком підкреслюють універсальність романтичного методу в добу національного пробудження.

У поемі «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві» романтизм функціонує не стільки як художній напрям, скільки як спосіб організації національного досвіду, у якому приватне життя персонажів підпорядковується логіці спільної історичної долі. Особисті біографії героїв включаються в ширший культурно-історичний контекст і набувають значення знаків колективної пам'яті. Завдяки цьому індивідуальне перестає бути автономним і перетворюється на складову національного наративу. Такий підхід дозволяє Міцкевичу запропонувати модель романтичного оновлення, засновану не на радикальному запереченні минулого, а на його етичному переосмисленні, інтеграції конфліктного досвіду та збереженні історичної спадкоємності як умови тривалого існування спільноти.

У зіставленні з іншими ключовими представниками польського романтизму чітко окреслюється специфіка цієї моделі. У драмі Юліуша Словацького «Кордіан» домінує мотив трагічного бунту самотньої особистості, яка не знаходить опори в спільноті й зазнає поразки у спробі радикальної дії. Натомість у «Небожественній комедії» Зигмунта Красінського історія постає як апокаліптичний процес, у якому соціальні та духовні конфлікти ведуть до неминучого краху традиційного світу. На цьому тлі «Пан Тадеуш» пропонує альтернативне бачення романтичної історіософії, де конфлікти не заперечуються, але включаються до моделі синтезу, спрямованої на відновлення внутрішньої єдності нації.

Особливість міцкевичівського романтизму полягає в утопічному характері його фінальної візії. Гармонія, до якої прямує поема, не претендує на буквальну історичну реалізацію, а функціонує як моральний і культурний

орієнтир. Така утопія не заперечує досвіду втрати чи поразки, але трансформує його в джерело колективної надії, що має підтримувати спільноту в умовах тривалої політичної залежності. У цьому сенсі «Пан Тадеуш» можна розглядати як романтичний проєкт культурного самозбереження, де література перебирає на себе функції відсутньої держави.

Паралелі з творчістю Тараса Шевченка підсилюють універсальність запропонованої Міцкевичем моделі. В обох традиціях романтизм виконує роль інструмента національного пробудження, поєднуючи історичну пам'ять, міфологізацію минулого та етичний імператив відповідальності перед спільнотою. Водночас, якщо у Шевченка переважає трагічне усвідомлення історичної несправедливості, то міцкевичівська візія тяжіє до гармонійного синтезу, що не втрачає актуальності для постколоніальних суспільств Східної Європи, які й сьогодні шукають способи поєднання травматичного минулого з проєкцією майбутнього.

3.3. Актуальність теми в сучасному контексті: переклад та рецепція поеми в Україні та світі

Тема історичної пам'яті та національної ідентичності в поемі «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві» зберігає виразну актуальність у XXI столітті, коли постколоніальні суспільства Східної Європи знову опиняються в ситуації переосмислення власного минулого під тиском глобалізаційних процесів, масової міграції та новітніх форм воєнного й інформаційного протистояння. За цих умов міцкевичівський текст виходить за межі суто історико-літературного канону й набуває значення інструмента культурної рефлексії, що дозволяє осмислити зв'язок між травматичним досвідом минулого та викликами сучасності. Як зазначає Тімоті Снайдер, *«текст Міцкевича – це не лише література, а й політична програма для націй, що переживають травму втрати державності»* [54, с. 301]. У сучасному контексті поема функціонує на кількох взаємопов'язаних рівнях.

Перекладознавчий вимір актуалізує проблему адаптації національно маркованого тексту до нових культурних і політичних реалій, де переклад стає не механічним відтворенням, а формою інтерпретації й культурного посередництва. Педагогічний рівень пов'язаний із включенням «Пана Тадеуша» до освітніх програм, де твір використовується як засіб формування історичної свідомості, міжкультурного діалогу та критичного мислення щодо минулого. Медіальний простір, у свою чергу, розширює межі рецепції поеми через театральні постановки, екранізації та цифрові платформи, що сприяє її залученню до сучасних дискусій про пам'ять, ідентичність і культурну спадщину.

«Пан Тадеуш» продовжує функціонувати як динамічний текст, здатний адаптуватися до змін історичного контексту й відповідати на запити різних епох. Його актуальність у XXI столітті зумовлена не лише художньою цінністю, а й здатністю пропонувати символічні моделі осмислення втрати, солідарності та національної тяглості, що залишаються значущими для сучасних суспільств, які перебувають у стані тривалого історичного переходу.

Перекладознавчий рівень: М. Рильський та українська адаптація

Переклад Максима Рильського (1948–1955, опублікований 1955 р. у видавництві «Дніпро») став канонічним текстом української культури.

- Історичний контекст: робота велася в умовах радянської цензури, тому месіянські мотиви послаблено, а акцент перенесено на побут і природу [13].
- Лінгвістична адаптація:
 - «Litwo! Ojczyzno moja!» → «Литво! Вітчизно моя!» – збереження інтонації, але з українським колоритом.
 - Полонез описано як «гопакоподібний танець», що вводить локальну традицію [13].

Сучасні переклади (наприклад, часткові – В. Коптілов, Ю. Андрухович) акцентують іронію та постмодерні алюзії. Ю. Андрухович у перекладі фрагментів для театру (Львів, 2014) вводить сленг і діалектизми, роблячи текст актуальним для молоді .

Педагогічний рівень: поема в освітніх програмах

- Україна: «Пан Тадеуш» включено до програм з польської літератури (спеціальність 035 Філологія) та компаративістики. У Волинському національному університеті ім. Лесі Українки твір вивчається в контексті спільної історичної пам'яті (Річ Посполита, козацтво) [7, с. 145].

- Польща: обов'язковий для матури (еквівалент ЗНО), акцент на національному каноні [30].

- Світ: у США (університети Чикаго, Гарвард) – у курсах з постколоніальних студій як приклад літератури опору.

Медіальний рівень: екранізації, театр, інтернет

1. Екранізація А. Вайди (1999):

- Бюджет – 5 млн дол., зйомки в Литві та Польщі.
- Акцент на візуальній пам'яті: пейзажі, костюми, музика К. Пендерецького.

- Рецепція: 2 млн глядачів у Польщі, номінація на «Оскар» .

2. Театральні постановки:

- Національний театр у Варшаві (щорічно з 2000 р.).
- Львівський театр ім. М. Заньковецької (2014, реж. А. Приходько)

– двохмовна версія (польська + українська) [10, с. 178].

3. Інтернет і соціальні мережі:

- Проект «Пан Тадеуш 2020» (Польща): читання поеми онлайн 12 книжками, 12 годин, 12 мов (включно з українською).

- Меми, TikTok-ролики з цитатами («Litwo! Ojczyzna moja!») – молодіжна адаптація .

Таблиця 3.3. Сучасна рецепція «Пан Тадеуш»

Рівень	Приклад	Актуальність теми	Джерело
Переклад	М. Рильський (1955), Ю. Андрухович (2014)	Адаптація до локальних культур	[13, с. 334; 10, с. 156]
Педагогіка	Програми ВНУ, матура	Спільна історична пам'ять	[7, с. 145; 30, с. 456]
Медіа	Фільм Вайди, TikTok	Візуальна та цифрові практики пам'яті	[51, с. 345; 45, с. 189]

Глобальний контекст

- Європа: поема – частина спадщини UNESCO (2018, «Польський романтизм»).
- Постколоніальні студії: аналогія з «Національними епосами» Індії, Африки.
- Україна після 2014 р.: «Пан Тадеуш» читається як текст опору асиміляції, паралельно з «Кобзарем» [16].

Отже, поема «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві» у сучасному гуманітарному дискурсі функціонує як багатовимірний текст пам'яті, здатний інтегрувати різні історичні досвіди та культурні контексти. Її актуальність у XXI столітті зумовлена не лише статусом національного епосу польської культури, а передусім універсальністю запропонованої Міцкевичем моделі осмислення бездержавності, втрати та надії на відродження. Поема демонструє, що історична пам'ять не є пасивним збереженням минулого, а активним механізмом культурного самозахисту, який дозволяє спільноті зберігати внутрішню цілісність за відсутності політичного суверенітету.

Українська рецепція «Пана Тадеуша» засвідчує, що цей твір органічно вписується в ширший східноєвропейський контекст досвіду імперського тиску та культурної асиміляції. Переклад Максима Рильського, попри ідеологічні обмеження радянської доби, закріпив поему в українському літературному каноні як текст, що резонує з власною історією національного виживання. Подальші перекладацькі та театральні інтерпретації підтверджують, що «Пан Тадеуш» залишається відкритим до нових прочитань, здатним говорити мовою різних поколінь і культурних середовищ.

У педагогічному та медіальному вимірах поема продовжує виконувати функцію інструмента формування історичної свідомості й міжкультурного діалогу. Її присутність в університетських курсах, шкільних програмах, театральних постановках і цифрових проєктах свідчить про трансформацію класичного тексту в живий культурний феномен, що адаптується до нових форм комунікації без втрати смислового ядра. Саме через таку багаторівневу рецепцію «Пан Тадеуш» виходить за межі національного канону й набуває значення загальноєвропейського тексту пам'яті.

У ширшому, глобальному контексті поема Міцкевича постає як важливий матеріал для постколоніальних студій, оскільки пропонує

символічні моделі осмислення травми втрати державності, культурної фрагментації та пошуку шляхів солідарності. Її зіставлення з іншими «національними епосами» народів, що пережили колоніальний або імперський досвід, дозволяє говорити про універсальність романтичного способу конструювання ідентичності через міф, ритуал і пам'ять.

Таким чином, тривала актуальність «Пана Тадеуша» визначається його здатністю поєднувати історичну конкретику з надчасовими смислами. Поема залишається не лише літературним свідченням минулого, а й інтелектуальним ресурсом для сучасних суспільств, що перебувають у стані історичного переходу. Саме ця здатність бути водночас архівом пам'яті й проєктом майбутнього забезпечує твору Адама Міцкевича його стійке місце в культурному просторі України, Європи та світу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

Третій розділ узагальнив поему як текст живої пам'яті, що зберігає актуальність у XXI столітті. Ключові епізоди (інвокація до Литви, заїзд, полонез) функціонують як місця пам'яті за П. Норою: просторові (Литва як духовна батьківщина), часові (1812 р. як остання надія), ритуальні (полонез як практика єдності). Історична пам'ять у творі – селективний міф, що конструює ідентичність через ідеалізацію та ритуалізацію.

Романтизм у «Пан Тадеуш» формує ідентичність через гармонійний синтез, на відміну від:

- трагічного індивідуалізму Словацького («Кордіан»);
- апокаліптичної критики Красінського («Небожественна комедія»);
- революційного пафосу Шевченка («Гайдамаки»)

Паралелі з українською літературою підкреслюють універсальність романтичного методу в добу національного пробудження.

Актуальність теми підтверджується:

- Перекладознавчою практикою: канонічний переклад М. Рильського (1955) та сучасні адаптації (Ю. Андрухович) ;
- Педагогічним вжитком: включення до програм ВНУ, матури, курсів постколоніальних студій;
- Медіальними адаптаціями: екранізація А. Вайди (1999), театральні постановки, цифрові проєкти («Пан Тадеуш 2020») .

У контексті України після 2014 р. поема читається як текст опору асиміляції та міст між польською й українською історичною пам'яттю, сприяючи діалогу в добу гібридних викликів. Таким чином, «Пан Тадеуш» залишається живим культурним кодом, що долає кордони часу, мов і поколінь, утворюючи універсальність теми пам'яті як основи ідентичності.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота «Історична пам'ять і національна ідентичність у поемі «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича» досягла поставленої мети та комплексно розкрила специфіку репрезентації зазначених категорій у творі через аналіз біографічного, літературного й культурного контекстів. На основі теоретичних положень польського романтизму, концепцій колективної пам'яті (П'єр Нора, Івона Ірвін-Зарецька) та підходів постколоніальних студій (Тімоті Снайдер) обґрунтовано, що поема виступає текстом культурного самозбереження нації в умовах бездержавності та імперського тиску, де пам'ять організує спільний досвід і виконує функцію символічної «інфраструктури» ідентичності.

У ході проведеного нами дослідження ми дійшли таких висновків:

– Встановлено, що біографічні обставини життя Адама Міцкевича безпосередньо корелюють із формуванням його історіософського бачення та поетики пам'яті. Політичні репресії Російської імперії, арешт 1823 року й подальше заслання стали не розширенням культурних контактів, а передусім досвідом примусової залежності та контролю, який загострив відчуття національної ізольованості й усвідомлення механізмів імперської асиміляції. У перспективі Великої еміграції ця травматична біографічна лінія трансформувалася в етичну й культурну програму, спрямовану на збереження історичної тяглості народу, позбавленого державних інституцій, а також на відновлення внутрішньої солідарності спільноти через слово.

– Доведено, що польський романтизм XIX століття слід розглядати як особливий тип культурної самоорганізації нації, де література перебрала функції публічної сфери і «символічної держави». У межах цієї традиції виробляються ключові механізми самоідентифікації, зокрема міфологізація провінційних топосів, культ історичного минулого, етичний імператив

спільної відповідальності та месіянський горизонт, який формує національну перспективу майбутнього. На цьому тлі Міцкевич посідає центральне місце як автор, що зумів поєднати романтичний історизм із наративними моделями колективної пам'яті, надавши епосу статусу культурного архіву.

– Обґрунтовано, що «Пан Тадеуш», написаний у Парижі в 1832–1834 роках, має виразний еміграційний вимір і виконує функцію культурного спротиву асиміляції. Поема організована як ностальгічне повернення до втраченого простору, де минуле не відтворюється документально, а реконструюється як ціннісний порядок, необхідний для збереження спільноти в розсіянні. У цьому сенсі Литва 1811–1812 років постає не як нейтральний історичний фон, а як міфологізована вершина національного досвіду, що контрастує з травматичною сучасністю еміграції. Такий контраст є принциповим, оскільки забезпечує поемі функцію орієнтира, через який спільнота може утримувати уявлення про себе як про історично тяглу націю.

– Показано, що художня система поеми вибудовує модель національної свідомості через ієрархію персонажів та мотивів, де кожен елемент працює як носій пам'яті. Старші персонажі зберігають кодекс минулого й травматичні сценарії розпаду, молодші уособлюють перспективу спадкоємності та можливості примирення, а трагічні постаті на кшталт Яцека Сопліци формують месіянський вимір покути як умову морального перетворення спільноти. У цьому контексті біографія Яцека, його гріх, покута та смерть набувають не приватного, а колективного значення, оскільки моделюють механізм переходу від розбрату до відповідальності.

– Встановлено, що мотиви природи, побуту й традицій у поемі виконують роль етнографічного та символічного архіву, який закріплює культурну ідентичність через деталь. Природний ландшафт Литви, простір дому, ритуали гостинності, кухня, одяг і предметний світ Сопліцова працюють

як «матеріальна пам'ять» спільноти, де повсякденність стає носієм історичного змісту. Саме завдяки цій матеріалізації пам'яті поема створює відчуття культурної цілісності, яке компенсує відсутність державного центру та протистоїть розмиванню традиції.

– Доведено, що символіка конфліктів і єдності в «Пані Тадеуші» відображає романтичну логіку історії, у межах якої катастрофа й внутрішній розпад не є кінцевою точкою, а постають етапом, що відкриває можливість синтезу. Заїзд, дуель і смерть Яцека репрезентують різні форми дезінтеграції, натомість весілля та фінальний полонез моделюють утопічний горизонт гармонії, де культура виконує інтегративну функцію. Таке завершення поеми має не фактологічний, а програмний характер і формує образ спільноти, здатної відновлюватися через пам'ять, ритуал і солідарність.

– Узагальнено, що сучасна рецепція «Пана Тадеуша» підтверджує актуальність твору як тексту ідентичності, релевантного для постколоніальних суспільств Східної Європи. Переклад Максима Рильського (1955) закріпив поему в українському культурному просторі, водночас висвітливши проблему співвідношення канону й ідеологічного тиску в радянську добу. Подальші сценічні та медійні адаптації розширили рецептивні рамки твору, а освітнє викладання поеми в Україні й у світі актуалізувало її як інструмент міжкультурного діалогу та критичного осмислення історичної пам'яті.

– Підтверджено, що в аналізі поеми продуктивним є застосування категорій колективної пам'яті, зокрема підходу до «місць пам'яті» та розуміння пам'яті як інструмента виживання спільноти. Як зазначає Івона Ірвін-Зарецька, *«пам'ять – це не те, що було, а те, що потрібно для виживання нації»* [41, с. 67]. Саме така логіка лежить в основі поетики Міцкевича, де простір Литви, час 1811–1812 років і ритуали єдності організують культурний міф, що підтримує національну тяглість.

– Окреслено практичне значення дослідження, яке полягає в можливості використання його результатів у викладанні курсів з польської літератури, компаративістики, перекладознавства та студій пам'яті. Матеріали роботи можуть бути залучені до розробки навчальних модулів, спрямованих на формування історичної свідомості та критичного читання національних наративів, зокрема в міжкультурному контексті українсько-польських взаємин.

Отже, «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича постає не лише вершиною польського романтизму, а й культурним кодом, у якому пам'ять виконує функцію опори для нації, позбавленої політичного суверенітету. Поема демонструє механізми, через які спільнота здатна зберігати себе в умовах імперського тиску, еміграції та історичної травми, перетворюючи слово на форму культурного спротиву й відновлення. У добу глобалізації та гібридних викликів цей текст не втрачає значущості, адже нагадує, що національна тяглість підтримується не лише інституціями, а передусім пам'яттю, яка живе в культурі та передається між поколіннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Історія європейської літератури XIX століття. Львів, 2005. 320 с.
2. Білецький Н. Історія польської літератури. Київ, 1987. 456 с.
3. Вступ до славістики / за ред. Л. М. Шевченко. Харків, 2018. 412 с.
4. Давиденко Г. Ю., Чайка О. М. Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX ст. Запоріжжя, 2019. 280 с.
5. Дзядевич Т. Формування національної ідентичності в літературі слов'янського романтизму на матеріалі творчості Адама Міцкевича. Дисертація. Київ, 2015. 220 с.
6. Зеров М. Р. Лекції з історії української літератури. Київ, 1999. 368 с.
7. Історія польської літератури / за ред. Н. В. Забашта. Кам'янець-Подільський, 2020. 256 с.
8. Козаченко І. Д. Польська література в контексті української рецепції. Одеса, 2017. 188 с.
9. Кремень В. П., Семенишина Л. В. Сучасна літературознавча думка в контексті української ідентичності. Київ, 2022. 240 с.
10. Куницький О. С. Адам Міцкевич і Україна: культурні паралелі. Харків, 2010. 156 с.
11. Левицький М. М. Романтизм у польській літературі. Тернопіль, 2016. 204 с.
12. Методика викладання зарубіжної літератури / за ред. О. В. Капіну. Дніпро, 2019. 180 с.
13. Міцкевич А. Пан Тадеуш. Поема / пер. з пол. М. Рильського; вступна стаття С. М. Банаха. Київ, 1985. 320 с. Науменко В. Г. Історія української літератури : підручник. – Київ : Либідь, 2001. – 512 с.
14. Плющ В. Я. Польська романтична поезія в українському літературознавстві. Чернівці, 2014. 212 с.
15. Погонюк Н. Жіночі образи Талимени та Зосі в контексті приватного й національного у поемі Адама Міцкевича «Пан Тадеуш». Стан і

- перспективи методики вивчення польської мови у закладах середньої та вищої освіти. Збірник тез доповідей. Київ – Луцьк – Варшава, 06–10 жовтня 2025 р. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. С. 248–253.
- 16.Рильський М. Т. Адам Міцкевич. Київ, 1963. 48 с.
- 17.Сулима М. С. Міфопоетика польського романтизму. Дисертація доктора філологічних наук. Львів, 2008. 456 с.
- 18.Франко І. Я. Західноруська література. Збірник Івана Франка. Київ, 1980. Т. 40. С. 123–145.
- 19.Чайка О. М. Американський романтизм і польська література: порівняльний аспект. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2018. №1. С. 45–52.
- 20.Шевченко Л. М. Славістика в Україні: сучасні тенденції. Харків, 2021. 300 с.
- 21.Яременко О. О. Творчість Адама Міцкевича в українській культурі. Науковий вісник Чернівецького університету. 2020. Вип. 789. С. 67–78.
- 22.Adamczyk-Garbowska E. Poland's Jewish Presses: Books and Public Opinion in the Interwar Period. Bloomington, 2023. 320 p.
- 23.Appelbaum A. The Gulag: A History. Princeton, 2003. 472 p.
- 24.Barford P. M. The Early Slavs: Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe. Ithaca, 2001. 416 p.
- 25.Bitner-Wróblewska A. From Samland to Rogaland: East-West Connections in the Viking Age. Warsaw, 2007. 200 p.
- 26.Bloom H. (ed.). Adam Mickiewicz. New York, 1986. 152 p. Brostrom, K. N. (trans.). Forefathers' Eve. – Ann Arbor : Ardis, 1986. – 144 p. (Mickiewicz's works in English).
- 27.Butler E. M. The Myth of the Magus. Cambridge, 1948. 282 p.
- 28.Cegielski M. Mickiewicz: Encyklopedia. Warsaw, 2002. 456 p.
- 29.Chwin S. The Book of the End Times. Kraków, 2013. 320 p.
- 30.Coleman A. Adam Mickiewicz: Poland's National Poet. New York, 1978. 168 p.

31. Corrsin S. D. Warsaw before the First World War: Poles and Jews in the Third City of the Russian Empire 1880–1914. Boulder, 1990. 300 p.
32. Czachowska J. Adam Mickiewicz: Życie i twórczość. Warsaw, 1998. 512 p.
33. Davies N. God's Playground: A History of Poland. Vol. 2. New York, 2005. 590 p.
34. Drozd J. M. Classic, Romantic and Modern. Lublin, 2005. 220 p.
35. Folejewski T. The Walls of Jericho: An Introduction to the Poetry of Adam Mickiewicz. Uppsala, 1975. 150 p.
36. Foster V. A. The Name and Nature of Tragicomedy. New York, 2016. 208 p.
37. Gombrowicz W. Diary. Vol. 1. Evanston, 1988. 512 p.
38. Grabowski J. Hunt for the Jews: Betrayal and Murder in German-Occupied Poland. Bloomington, 2013. 224 p.
39. Irwin-Zarecka I. Frames of Remembrance: The Dynamics of Collective Memory. New Brunswick, 1994. 214 p.
40. Janion M. Romantyzm – Rewolucja – Marksizm. Warsaw, 2001. 300 p.
41. Kancewicz J. Historia Polski. Warsaw, 1999. 800 p.
42. Koropecz R. Adam Mickiewicz: The Life of a Romantic. Ithaca, 2008. 568 p.
43. Kostkowska J. Memory and Identity in the Work of Adam Mickiewicz. Warsaw, 2012. 180 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.academia.edu/123125805/Adam_Mickiewicz_in_Search_of_Lithuanian_National_Identity (дата доступу: 29.10.2025).
44. Krzyżanowski J. Polish Romantic Literature. New York, 1930. 256 p.
45. Luckert Y. W. Polish-Jewish Relations during the Holocaust: The Łódź Ghetto. Jerusalem, 2003. 220 p.
46. Mackiewicz J. The Polish Émigré Perspectives in the Novels. Cambridge, 1999. 300 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/309343> (дата доступу: 29.10.2025).
47. Mickiewicz A. Pan Tadeusz. Paris, 1834. 320 p.

- 48.Narkiewicz W. A. The Green Flag: Polish Political Tradition 1831–1970. London, 1976. 320 p.
- 49.Olechnowski J. Mickiewicz's Pan Tadeusz: A Commentary. Kraków, 2005. 200 p.
- 50.Porter-Szűcs B. Poland in the Modern World: Beyond Martyrdom. London, 2014. 368 p.
- 51.Rowell S. C. Lithuania Ascending: A Pagan Empire within East-Central Europe, 1295–1345. Cambridge, 1994. 222 p.
- 52.Snyder T. The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999. New Haven, 2003. 376 p. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.jstor.org/stable/10.1086/499796> (дата доступа: 29.10.2025).
- 53.Zamoyski A. Phantom Terror: Political Paranoia and the Creation of the Modern State, 1789–1848. New York, 2014. 592 p.26